

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

Fly-past van
F-104
Starfighters

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis
brigade-generaal der infanterie

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

M. W. A. Weers
kolonel van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

H. A. Baaij
luitenant-kolonel van de Koninklijke luchtmacht

ir. H. Lankhorst
kolonel van de technische staf

A. Majers
kolonel der artillerie

G. A. Numan
brigade-generaal der fuseliers

CORRESPONDENTIE

Adm. Militaire Spectator
p/a Bureau Voorlichting MvD,
Spui 32, Den Haag.
Tel.: (070) 72 14 64

ABONNEMENTEN:

f 25,— per jaar
buitenland f 30,— per jaar
losse nummers f 2,50

ADVERTENTIES:

Frankenhorst 28, Sassenheim
Tel.: (02522) 1 06 46
Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

inhoud

-
- 102 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht
-
- 103 Burger, militair, burger . . .
-
- 105 De Stichting Volk en Verdediging en de noodzaak van defensie, door M. B. Bloch, kolonel-arts b.d.
-
- 108 Dienstplicht of vrijwilligerskrijgsmacht, door J. M. A. Thomas, majoor der cavalerie
-
- 118 Oproep
-
- 119 Terug naar de burgermaatschappij, door K. L. R. J. Lautenslager, luitenant-kolonel voor bijzondere diensten
-
- 124 Evolutie in AM-radioapparatuur bij de Koninklijke landmacht, door J. R. F. Peters, majoor van de verbindingdienst
-
- 132 Het recht op verzet, door dr. F. Snapper
-
- 144 Vijf jaar na Tsjenpao, door J. R. Evenhuis, journalist, Rome
-
- 147 Aanwijzingen voor medewerkers
-

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 74021(55.1/9t)/LuO 74513 (55.1/9r). Wijziging boekwerk Regelingen inkomsten militairen Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht.

LaO 74022(45/10). Medegebruik van militaire sportaccommodatie door burgersportverenigingen.

LaO 74023(81/38)/LuO 74514(81/34). Gebruik gevarendriehoek door bestuurders van militaire motorvoertuigen.

LaO 74024(23.22/3). Oprichting van het Korps veldartillerie.

LaO 74025(81/15ij)/LuO 74515 (81/15x). Voorschrift reizen en oefeningen buitenland (ROB).

LaO 65028 (51.12/49). Premiereregeling en andere voorzieningen voor technisch specialisten (herdruk blz. 29 t/m 41, november 1974).

LaO 67051 (51.15/77)/LuO 67550 (51.15/77). Buitengewoon verlof ten behoeve van jeugdwerk (herdruk november 1974).

LaO 73005 (55.17/84)/LuO 73504 (55.17/81). Regeling dagelijks reizen tussen de woning en de plaats van

tewerkstelling militairen land- en luchtmacht 1972 (herdruk blz. 5 t/m 10, november 1974).

LaO 74026 (53/53a). Herinneringsmedaille Rampenbrigade.

LaO 74027 (52/16)/LuO 74520 (52/16). Besluit krijgstuuchtelijke geldboeten.

LuO 74516 (23.1/76). Instelling commissie van advies opleiding tot officier voor speciale diensten van de KLu.

LuO 74517 (55.17/83). Regeling tegemoetkoming studiekosten voor beroepsmilitairen van de KLu die worden benoemd tot officier voor speciale diensten.

LuO 74518 (78/147). Voorschrift opleiding algemene ontwikkeling voor toelating tot de opleiding tot officier voor speciale diensten van de KLu.

LuO 74519 (78/148). Voorschrift opleiding tot officier voor speciale diensten van de KLu.

☆

Lamed 036-74(21.2/23). Instructie postbehandeling en archiefbeheer Kl.

Lamed 037-74(56/57)/Lumed 525-74 (56/45). Wet titel „ing.”.

Lamed 038-74(78/410). Opleiding voor sergeant-majoor materieelbeheerder bij het dienstvak der intendance.

Lamed 039-74(78/411)/Lumed 526-74 (78/146). Opleiding voor adjudant-onderofficier der militaire administratie.

Lamed 040-74(51.15/101)/Lumed 527-74(51-15/94). Dienst op 5 mei 1975.

Lamed 041-74 (21/40a). Bepanking drukwerk.

Lamed 042-74 (53/56). Onderscheidingsteken voor langdurige dienst als officier.

Lamed 044-74 (51.12/50c)/Lumed 530-74 (51.12/43c). Vaststelling extra toelage voor het studiejaar 1974/75.

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

9e opgave van wijzigingen op VS 9-507 (Geweer 7.62 millimeter, NATO, FAL, FN). Deze wijziging op verzoek van DKMG-MVA5 heeft tot doel de taak en inspecties door de onderhoudsmonteur draagbare wapenen met betrekking tot deze wapenen in dit voorschrift op te nemen. Tevens zijn enkele andere verbeteringen in de tekst aangebracht.

Twee opgaven van wijzigingen op VS 2-1547 (Kaartlezen). Deze wijziging omvat de beschrijving van de kaarthoekmeter universeel en de beschrijving en het gebruik van de positiezoeker. Deze aanvulling is noodzakelijk omdat deze materie nog niet in een voorschrift is opgenomen.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit schriftelijk kenbaar dienen te maken bij het Ministerie van Defensie, Afdeling CPD, Bagijnestraat 36, Den Haag.

Burger, militair, burger ...

* * Dat de gemiddelde Nederlandse staats-
* burger verlangend en reikhalzend uitziet naar het vreugdevolle moment waarop hij onder de wapenen zal worden geroepen voor het vervullen van zijn militaire dienstplicht, is een stelling die — voorzichtig uitgedrukt — slechts kan worden verkondigd uit een positie, lichtelijk bezijden de waarheid. De opgelegde plicht wordt immers zelden als aangenaam ervaren: de leerplicht is reeds door vele generaties met hete tranen betreurd, en met de belastingplicht is het al even bedenkelijk gesteld. Voor het merendeel der jongeren biedt dan ook de gedachte aan het „in dienst moeten” zeker geen aantrekkelijk vooruitzicht, te meer omdat het een onderbreking te weegbrengt in hetgeen de jeugdige *burger* zich had voorgenomen. Het is daarom alleszins begrijpelijk als zo'n jongeman er weinig voor voelt, van status te moeten veranderen en *militair* te worden, ook al is het voor een beperkte tijd.

In tegenstelling tot deze *verplicht* dienenden is het wel heel anders gesteld met hen wier intrede in de militaire organisatie *vrijwillig* geschiedde. Van hen mag worden aangenomen — althans, dat ligt in de rede — dat zij de kansen en mogelijkheden van een loopbaan in de burgermaatschappij hebben afgewogen tegen die van een militaire carrière en dat zij een bewuste keuze hebben gedaan. Voor hen is dan ook van een „moeten” geen sprake; integendeel, zij zijn als regel ingenomen met het „mogen”.

Het is eigenlijk in het geheel niet verwonderlijk dat bij de reversie van het statusveranderingsproces, als de militair weer tot burger wordt, ook de daarmee gepaard gaande gevoelens een zelfde omkering vertonen: de *dienstplichtige* „mag” en de *vrijwillig dienende* „moet” eruit, de eerste vaak verheugd en de laatste niet zelden bedrukt. Nu moge die gemoedsgesteldheid over en weer verklaarbaar zijn, dat neemt niet weg dat er toch klaarblijkelijk wel iets aan schort. En dan be-

hoeft het nauwelijks betoog dat de *voldoening* van de ene categorie minder reden tot bezorgdheid zal zijn dan het *onbehagen* van de andere: wie het ernst is met het welzijn van de mens, zal met dat onbehagen zeker geen vrede kunnen en mogen hebben.

De logische consequentie van het vorengeschetste kan bezwaarlijk anders zijn dan dat de *personeelszorg* in het bijzonder dient te worden gericht op het begeleiden van enerzijds de burger die verplicht militair wordt en anderzijds de militair die verplicht burger wordt. Het zijn immers dié wisselingen waar de onlust als overgangsverschijsel het sterkst wordt ervaren.

De moeilijkheid is evenwel dat personeelszorg hoog in het vaandel mag zijn geschreven, maar dat de praktische toepassing daarvan nog slechts in een pril beginstadium verkeert. Met name voor wat betreft de onderhavige problematiek zou mogen worden gezegd dat de experimentele fase nog gaande is, zeker nog niet geheel is afgesloten, en dat een voorzichtige aanloop is genomen op basis van de tot dusver vergaarde ervaring: het elders in dit nummer opgenomen artikel van Ikol K. L. R. J. Lautenslager geeft daarvan duidelijk blijk.

In dit verband nu lijkt het zinvol, te waken tegen een te zeer overtrekken van deze personeelszorg. Zeker waar met het begeleiden van de overgang uit de ene status naar de andere eerst zo kort geleden is begonnen, kan maar beter niet te veel hooi worden genomen op de nog onvoldoende beproefde vork!

Het is daarom raadzaam, en een daad van wijs beleid, dat deze vorm van personeelszorg zich voorshands niet primair richt op hen die hun militaire carrière hebben voleindigd en die nu, geheel en al volgens de geldende regels, de dienst verlaten omdat zij een bepaalde leeftijdsgrens hebben overschreden. Ongetwijfeld zullen er daaronder velen zijn die nog vitaal genoeg zijn om in

willekeurig welke functie een uiterst waardevolle produktie te kunnen leveren; immers, de krijgsmacht spande voor hen het finishdoek een aantal ronden eerder dan de oorspronkelijke afspraak was, en bijgevolg zal het niemand bevreemden dat zij nog ruimschoots genoeg adem over hebben voor verscheidene extra kilometers. Maar het zou te ver gaan indien het militaire apparaat zou worden belast met de verplichting, een ánder stadion te vinden voor het alsnog opgebruiken van dat energierestant: dát is iets wat personeelszorg wel „mag”, maar niet „moet”!

Inderdaad is het juist, dat de begeleiding en bijstand zich in eerste aanleg concentreren op die categorieën wier militaire status, *al dan niet vrijwillig*, toch onmiskenbaar van *tijdelijke aard* was. Om het in de termen van vorenstaande beeldspraak te zeggen: hun rondjes in het militaire stadion waren in wezen slechts de „warming up”, voorafgaande aan hun eigenlijke start als burger.

Niemand zal kunnen ontkennen dat de personeelszorg voor deze categorie een krijgsmachtverantwoordelijkheid van de eerste orde is.

Uit het geheel der activiteiten, waarmee de personeelszorg de overgang naar de burgermaatschappij begeleidt, mag wel worden geconcludeerd dat die verantwoordelijkheid ook metterdaad wordt beseft en aanvaard. Daarbij is het — zeker in de huidige tijd, waarin de werkgelegenheid niet overmatig beschikbaar komt — begrijpelijk wanneer die zorg zich toch ook steeds meer zal moeten gaan uitstrekken over hen die verheugd zijn „eruit te mogen”.

Van een afronding van het stelsel van personeelszorg zal echter eerst kunnen worden gesproken wanneer er óók een oplossing kan worden gevonden voor het onbehagen van hen die *verplicht* van burger tot militair worden om dan enkele ronden te gaan meedraaien in de krijgsmacht, doch wier „warming up” elders heeft plaatsgevonden en die daarbij door anderen werden gecoacht.

De Stichting Volk en Verdediging en de noodzaak van defensie

M. B. Bloch

kolonel-arts b.d.

Als je iemand vraagt of hij ooit van de Stichting Volk en Verdediging (SVV) heeft gehoord, is er meer aanleiding om verwonderd te kijken als hij „ja” zegt dan wanneer dat antwoord ontkennend luidt. Deze „dochteronderneming” van de Nationale Raad Welzijn Militairen komt immers steeds zó bescheiden in de publiciteit, dat het een uitzondering mag heten als iemand ooit ervan heeft gehoord. De Nationale Raad, dit tussen haakjes, komt nooit in de publiciteit omdat dit lichaam, onder regentschap (en, als ik mij goed herinner, geestelijk vaderschap) van de Inspecteur-Generaal, ZKH Prins Bernhard, een adviesorgaan ten behoeve van de minister is. Om de adviezen te funderen, maakt de NRWM echter gebruik van de Stichting Volk en Verdediging. De SVV op haar beurt verkrijgt de benodigde gegevens uit conferenties en, zoals in het volgende, uit enquêtes.

Die bescheiden publiciteit maakt het m.i. nuttig, zo niet noodzakelijk, de aandacht te vestigen op een aan velen onbekend gebleven onderzoek waarbij, in meer dan honderd vragen, aan 724 Nederlanders boven achttien jaar, aselect „gekozen”, werd gevraagd hoe zij denken over *de noodzaak van defensie*. Deze 724 Nederlanders werden geënuquêtéerd door het NIPO (Nederlands Instituut voor Publieke Opinie en Marktonderzoek) volgens een onderzoek, deels van opsporende, deels van toetsende aard, ontworpen door de „analysecommissie” van de SVV „in het kader van haar nog lopende studie inzake de verhouding tussen bevolking en krijgsmacht”, aldus A. M. A. Ehren, redacteur van het „Kontakt Bulletin” en daarenboven secretaris van bedoelde commissie. Ehren merkt in zijn inleiding nog op dat verschillen van minder dan 5% kunnen worden verwaarloosd en beklemtoont behalve het „aselect”, dat de zeven honderd vier en twintig landelijk representatief zijn.

De mondelinge enquête vond plaats van 21 mei tot 7 juni 1974.

Resultaten van de enquête

Tot nu toe verschenen twee Kontakt Bulletins (de nummers 15 en 16 van de 10e jaargang), gewijd aan deze enquête. Zonder te vervallen in een kopiëren van deze bulletins willen wij u confronteren met een aantal wetenswaardigheden, waarbij percentages niet kunnen worden gemist. We vallen met de deur in huis: 40,7% van de geënuquêtéerden weet niet wat de VVDM is, en dit percentage loopt op tot 49,7% zodra men vraagt wat de VVDM voor een organisatie is of waarvoor ze dient! Beperkt men zich tot het eerstgenoemde percentage, dan moet daaruit welhaast de conclusie worden getrokken, dat deze categorie zelden of nooit met aandacht een dag- of (opinie)weekblad leest, dan wel bewust luistert of kijkt naar nieuws- en/of commentaarrubrieken op radio of TV. In deze groep overweegt relatief het aantal vrouwen.

Kan men nog zeggen, dat de VVDM klaarblijkelijk vrij onbelangrijk is — al moet men er natuurlijk toch iets van weten, om een dergelijk oordeel te kunnen vellen — voor de NAVO geldt merkwaaardigerwijs hetzelfde:

71,9% meent dat Nederland lid moet blijven,
15,7% meent, dat Nederland slechts onder bepaalde omstandigheden lid moet blijven;
7,9% is van mening, dat Nederland geen lid moet blijven;
4,6% heeft geen mening.

Máár . . . „ook bij ruime interpretatie blijken grote groepen Nederlanders niet goed te weten wat de NAVO voor een soort organisatie is of waarvoor ze dient” (*zevenenveertig* procent!). Ook hier blijkt weer dat mannen beter op de hoogte zijn dan vrouwen.

Op basis van bovenstaande gegevens zijn de ondervraagden ingedeeld in drie „kenniscategorieën”: 43% weet wat de NAVO is, 39,2% weet het ongeveer en 17% weet het niet.

Ehren vervolgt met een moeilijk te begrijpen, bijna onleesbare zin, namelijk: „bezieet men de opinie t.a.v. het NAVO-lidmaatschap binnen genoemde kenniscategorieën, dan blijkt deze alleen binnen de groep, die niet weet wat de NAVO is, significant te verschillen met de genoemde algemene opinie, in die zin dat zij relatief minder geporteerd zijn voor het NAVO-lidmaatschap (zonder meer en onvoorwaardelijk) en méér voor uittreden. Het omgekeerde geldt evenwel niet of nauwelijks binnen de groepen die wel wat van de NAVO afweten”...!

Zoals steeds bij dergelijke, mondelinge, enquêtes bestaat er een zekere correlatie tussen bepaalde vragen; en anders gestelde vragen leiden tot andere percentages. Dat blijkt o.a. uit het onderstaande:

73,8% wil krijgsmacht handhaven (wkh) als bijdrage aan de gezamenlijke verdediging tegen de USSR (25,2%) (de cijfers achter de zin geven het percentage tegenstanders);

80,8% wkh omdat het Midden-Oosten, Vietnam, Tsjecho-Slowakije, enz., aantonen dat snelle veranderingen in de status quo mogelijk zijn (18,3%);

70,1% omdat men zich een land zonder k niet kan voorstellen (28,7%);

66,7% wkh, want een land zonder k raakt zijn onafhankelijkheid kwijt (31,5%);

37,9% meent, dat ongewapend, gewelddoos (!) verzet tegen bezetter of aanvaller beter is dan gewapende verdediging (60%);

18,8% zegt dat Nederland een vredesgebaar moet maken door zijn k af te schaffen. (80%);

18,0% vindt dat Nederland k moet afschaffen, want elk militair geweld, ook voor verdediging, is ongeoorloofd (79,6%);

72,7% stelt: als men jongeren het recht geeft, dienst te weigeren op grond van politieke bezwaren, is het einde snel zoek (26,2%);

57,7% meent, dat een militair het recht moet hebben verder dienst te weigeren als hij meent, dat hij aan een onrechtvaardige oorlog deelneemt (41,7%).

Vooraf in de laatste twee gegevens komt het verschil in percentages ten gevolge van anders gestelde vragen wel heel duidelijk te voorschijn, maar ook uit de daarboven staande reacties blijkt dezelfde tendens.

Er zijn, ik vermeldde het reeds, nog veel meer vragen gesteld; over een beroepsleger versus dienstplicht (70,8% vóór), inspraak bij de be-

noeming van een militaire commandant (69,2% tegen), er zijn vragen in verwerkt over inkrimping van de krijgsmacht, militaire vliegvelden in de omgeving van bevolkingscentra, het vertrek van de vijf generaals, politiek in de krijgsmacht, ontwikkelingshulp versus defensie (met het oog op onze veiligheid), levering troepen aan VN, hulp bij rellen en tegen groeperingen die met geweld de macht willen grijpen, en dan is er de vraag waaraan het tweede Kontakt Bulletin in deze „serie” is gewijd: „met welke problemen en/of gebreken heeft naar uw mening onze Nederlandse krijgsmacht tegenwoordig te kampen?”

Dit is, in tegenstelling met de direct hiervoor gegeven punten, een zg. open vraag; met andere woorden: ieder mag reageren met dat punt of die punten, die hij de belangrijkste acht. En dat deed men dan ook. Het meest opvallende was wel, dat 200 van de 724, (27,6%) hierop geen antwoord gaven. De overigen verdeelden hun antwoorden als volgt:

299 personen (41,3%) beklemtoonden de interne krijgsmachtproblematiek;

89 personen (12,3%) legden de nadruk op de externe problematiek;

81 personen (11,2%) zagen zowel interne als externe problemen;

36 personen (5%) vormden een restgroep in die zin, dat ze „overige”, incidenteel voorkomende antwoorden produceerden;

19 personen (2,6%) vonden, dat er géén problemen waren rond de krijgsmacht.

De enquêteurs hebben de antwoorden verdeeld in *conservatieve* — traditioneel-behoudend — (meer discipline, slap gedoe, geen gezag meer, te veel inspraak, lang haar, enz.), *neutrale* (opmerkingen in de beantwoording zonder positieve of negatieve kritiek), en *progressieve* — ingrijpend-kritisch — (te weinig te doen, te veel leegloop, verbetering arbeidsvoorwaarden, enz.).

Er is natuurlijk een globale overeenkomst tussen de beantwoording van deze vragen en die over de zin van de krijgsmacht, de verhouding tot de NAVO, de positie van de VVDM, enz., en zo zien we bij deze vragen, dat:

49,8% t.a.v. de *interne* problematiek conservatief antwoordt;

36,8% neutraal reageert;

13,4% progressief reageert.

Merkwaardig is in dit deel van het onderzoek, dat van de „neutralen” slechts 3,6% diensttijdverkor-

ting ter sprake brengt, en dat van het percentage „progressieven” maar 2,6% spreekt over verbetering van de arbeidsvoorwaarden (betere salariering, overwerkcompensatie, enz.).

Mutatis mutandis geldt natuurlijk hetzelfde voor de *externe* krijgsmachtproblematiek.

Vermeldenswaard is wel, dat men de „conservatieve” en „progressieve” beantwoorders over externe en interne krijgsmachtproblemen bijeengevoegd heeft. Daarbij werd ontdekt, dat de „conservatieven” vaker conservatief waren t.a.v. de interne én externe problematiek, dan de „progressieven” progressief. Met andere woorden: de „conservatieven” zijn rechtlijniger, consequenter.

De onderzoekers hebben getracht nog verder te analyseren. Zo hebben zij de groep van 200 (geen antwoord = geen mening) vergeleken met de groep van 505 met een mening; de groep van de 170, die externe problematiek te berde brachten, is vergeleken met de 380 van de interne problematiek (81 personen vielen in beide groepen !); en ten slotte zijn dan nog de 237 „conservatieven” de 185 „neutralen” en de 72 „progressieven” naar achtergronden en opvattingen vergeleken. Uit die vergelijkingen valt het volgende te concluderen. De mensen *zonder mening* vinden de krijgsmacht

vaker een vanzelfsprekende zaak, maar weten in verhouding veel minder over (bv.) NAVO en VVDM. Het interesseert ze minder, en hun informatie komt van kennissen of kinderen die in dienst zijn (geweest). Verhoudingsgewijs betreft het vaker (huis)vrouwen. Degenen *met een mening* over interne problematiek vinden de krijgsmacht vaker een vanzelfsprekende zaak, zijn bevreesder voor de USSR. De interne problematiek wordt vaker genoemd door degenen, die minder kennis hebben inzake defensieaangelegenheden.

Ook bij de beklemtoners van de interne problematiek vinden we opnieuw relatief meer vrouwen, maar wél van wat hogere opleidingsnorm dan bij de „geen-meninggroep”. Wie de interne problemen vooropstelde, bleek ook naar verhouding minder op PvdA en PPR en meer op VVD en CDA-partijen te stemmen.

Progressieven hechten minder geloof aan het nut van de krijgsmacht; zij geloven niet aan gevaar van de USSR maar wel van China. Neutralen daarentegen verwachten oorlog van de kant van de VS, het Midden-Oosten (olielanden) of de Derde wereld.

De progressieven ten slotte — en daarmee willen we dit zeer globale overzicht beëindigen — zijn in het algemeen wat jonger.

AANWIJZINGEN VOOR MEDEWERKERS

Ongeveer een jaar geleden publiceerden wij achterin ons tijdschrift een uitgebreide handleiding voor kopij- en illustratieverzorging.

Ons is gebleken, dat er behoefte bestaat aan een herhaalde publikatie van genoemde handleiding. Derhalve drukken wij de „Aanwijzingen voor medewerkers” op de laatste tekstpagina’s nog eens af, vertrouwend dat zij de auteurs van nut zullen zijn bij het gereedmaken van hun manuscripten e.d.

De pagina kan zonder bezwaar worden verwijderd en los bewaard.

Losse overdrukken van de „Aanwijzingen” zijn op aanvraag verkrijgbaar bij de redactie, p/a HKS, Frederikkazerne, v. d. Burchlaan, Den Haag, tel. (070) 73 15 05.

Dienstplicht of vrijwilligerskrijgsmacht

J. M. A. Thomas

majoor der cavalerie

In de Defensienota 1974 — „Om de veiligheid van het bestaan” — wordt het voornemen van de regering bekendgemaakt op korte termijn over te gaan tot het instellen van een staatscommissie die tot taak zal krijgen de regering te adviseren over de wenselijkheid en de mogelijkheid van de afschaffing van de dienstplicht en de overgang naar een geheel op vrijwilligheid steunende krijgsmacht.

De Staatscommissie, die op het tijdstip waarop deze bijdrage wordt geschreven nog moet worden ingesteld, zal zich daarbij ook moeten buigen over de volgende, in de nota genoemde, „fundamentele” vragen.

- Hoever mag de overheid gaan in het vergen van een offer als de verplichte militaire dienst?
- Is het verantwoord van althans dat deel der dienstplichtigen dat daarin niet gelooft medewerking te vragen aan de krijgsmacht?
- Moet — en kan — de ongelijkheid van de dienstplichtlast worden gecompenseerd?
- Is de „dienstplichtgedachte” nog voldoende levend in het Nederlandse volk om dienstplicht ten behoeve van de krijgsmacht te rechtvaardigen?

Vrijwilligers

Het vraagstuk van de militaire dienstplicht en de eventuele overgang naar een krijgsmacht waarbij de personeelsvoorziening geschiedt op basis van vrijwilligheid is in de afgelopen jaren meermalen aan de orde geweest.

Zo stelde de toenmalige minister van oorlog ir. C. Staf in 1958 een Commissie Werkelijke Diensttijd Dienstplichtigen in (de Commissie Van Voorst tot Voorst), die in 1959 een rapport indiende waarin onder meer werd geadviseerd over te gaan tot het werven van „premie-vrijwilligers” (KVV- en VND-regeling). In 1965 resulteerde een door de toenmalige staatssecretaris J. C. E. Haex geentameerde studie over het vrijwilligersvraagstuk in het in overleg met het bedrijfsleven ontwikkelde „Technisch-specialistenproject”. In 1970 werd — opnieuw onder staatssecretaris Haex — een werkgroep „Vrijwilligers met een tijdelijke verbintenis” ingesteld, die als opdracht kreeg te adviseren omtrent „... de mogelijkheden tot uitbreiding van het aantal met een tijdelijke verbintenis vrijwillig dienenden in de Koninklijke landmacht ter vervanging van in het bijzonder dienstplichtig kader”. In hetzelfde jaar waren door de Stichting

Staatssecretaris J. C. E. Haex met Technisch specialisten

Volk en Verdediging reeds drie discussieavonden belegd onder het motto: „Beroepsleger ja of nee?”. Eveneens in 1970 werd door de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap een prijsvraag uitgeschreven met als onderwerp: „De voor- en nadelen van een vrijwilligers- resp. een kadermilitiekrijgsmacht en de gewenste personele samenstelling van de Nederlandse krijgsmacht(delen)”. Ten slotte werd in 1971 door het Tweede-Kamerlid voor de CHU, de heer Kikkert, een nota gepubliceerd inzake de mogelijkheden van de vervanging van het huidige kadermilitieleger door een kadervrijwilligersleger. In 1971 gaf de Commissie van Civiele en Militaire Deskundigen (Commissie Van Rijkevorsel) aan de organisatie-adviesbureaus Berenschot en Bosboom & Hegener opdracht „na te gaan in hoeverre het dienstplichtbestanddeel in de krijgsmacht zou kunnen plaatsmaken voor vrijwilligheid en in welke mate het civiele element in het defensie-apparaat zou kunnen worden versterkt”. Deze organisatiebureaus brachten het in de Defensienota 1974 genoemde rapport „Dienstvervulling naar keuze” uit. Behalve in deze studies, die alle nogal wat publiciteit kregen en in vele gevallen verwachtingen zullen hebben gewekt die later niet werden bewaarheid, werd elders door vele groeperingen en schrijvers ook nog aandacht besteed aan de dienstplichtproblematiek.

Voor de velen die direct of indirect zijn betrokken bij de militaire dienstplicht is het te wensen dat de Staatscommissie met een rapport zal komen dat voor lange tijd een einde zal maken aan de op vele punten nog bestaande onzekerheid.

In dit eerste deel van ons artikel wordt aandacht besteed aan een aantal aspecten van de dienstplicht en de eventuele wenselijkheid van een vrijwilligerskrijgsmacht. In het tweede deel, te publiceren in het aprilnummer, zal worden ingegaan op de realiseerbaarheid in Nederland van een dergelijke krijgsmacht.

Nut van massalegers dubieus

In de memorie van toelichting op de defensiebegroting 1975 staat de volgende zinsnede:

De technologische en militair-strategische ontwikkelingen na de Tweede Wereldoorlog hebben tot gevolg dat het nut van massalegers, aangevuld met mobilisabele reserves, minder is geworden.

Dit is de opvatting die wij ook in de publikaties van Janowitz tegenkomen [1]:

We are witnessing the end, or at least the transformation, of the mass armed force in the west. (...)

Mass armed forces culminated in the strategy of total war, which is a pre-nuclear notion.

Nederlandse beoordeling van de toestand

Op zich zelf is de constatering in de memorie van toelichting dat het nut van massalegers minder is geworden, niet onjuist. Deze constatering moet echter wel op zich zelf blijven staan. De komende commissie zou onjuist handelen als zij uit die uitspraak een richtlijn zou afleiden, i.c. dat de Nederlandse krijgsmacht zou kunnen/moeten worden verkleind. De commissie zal een *Nederlandse beoordeling van de toestand* moeten maken, objectief, rationeel en analytisch. Daarbij past nu reeds de vaststelling dat Nederland geen mondiale politiek bedrijft en dat de omvang van de Nederlandse krijgsmacht in belangrijke mate is afgeleid van in NAVO-verband overeengekomen taken.

De situatie in de Verenigde Staten, waar de overgang van een kadermilitieleger naar een „all-volunteer force” plaatsvond in de jaren 1972 t/m 1974, is in dit opzicht niet vergelijkbaar met die waarin Nederland zich bevindt. De Verenigde Staten hebben na de Tweede Wereldoorlog hun strijdkrachten gebruikt als een instrument voor hun buitenlandse politiek. Ten behoeve van het voeren van een „forward defence” tegen het over de gehele wereld oprukkende communisme werd een omvangrijke krijgsmacht opgebouwd die in de piek van het optreden in Vietnam 3,5 miljoen man telde. De oorlog in Vietnam zette kracht bij aan het zich in de Verenigde Staten reeds aftekenende streven minder haastig te zijn met het verlenen van militaire hulp of steun en een einde te maken aan de dienstplicht. Men wenste „no more Vietnams” en zeker geen *dienstplichtigen* meer in dit soort situaties. De vrijwilligersstrijdmacht van de Verenigde Staten zou voor de toekomst moeten worden gekarakteriseerd als een „force in being”.¹ Deze strijdmacht zou daardoor niet meer

¹ Dit onder meer door Janowitz gebruikte begrip is kennelijk afgeleid van het optreden als „fleet in being”. In 1690 verdedigde de Engelse admiraal Torrington voor een krijgsraad zijn afwachtende houding ten aanzien van de Franse vloot die een landing in Torbay voorbereidde, met als argumenten: velen waren bevreesd dat de Fransen zouden binnenvallen maar dat gevaar bestond niet omdat wij de beschikking hadden over een „fleet in being”. Indien de Fransen hun landing hadden willen doorzetten dan waren zij voortdurend in hun optreden door ons (de Engels-Nederlandse vloot) gehinderd.

de parate sterkte hoeven te hebben van die in de jaren '60.

Dit betekende dat de vrijwilligerskrijgsmacht langs twee hoofdwegen kon worden gerealiseerd:

- door een substantiële reductie van de omvang van het staande leger;
- door meer vrijwilligers te werven.

In een „Report to the President” over de „Progress in ending the draft and achieving the all-volunteer force” kon de toenmalige minister van defensie *Melvin R. Laird* in 1972 dan ook schrijven [2] [3]:

The dramatic decline in draft calls has been made possible by substantially reducing the size of the Active Force and by attracting more voluntary enlistees to military service.

Laird beklemtoont in dit rapport, dat deze vermindering van de sterkte van het parate deel van de krijgsmacht te danken is aan

major changes in defense policy . . .

en dat

the Nixon Doctrine places increased responsibility on our allies to provide military manpower and greater overall capability for their own defense.

De financiële consequenties van de overgang op een vrijwilligersleger zijn aanzienlijk, maar men is bereid deze te dragen om een einde te kunnen maken aan de verplichte militaire dienst.

Drie basisgegevens voor elk systeem van legervorming zijn hiermee aangestipt:

- de uit te voeren taak;
- de middelen waarmee deze zou kunnen worden uitgevoerd;
- de financiering.

De onderlinge samenhang is duidelijk en het heeft geen betoog dat het voor een regering bij het vaststellen van het defensiebeleid plezierig is als de aangegeven taak enige speelruimte laat en desgewenst kan worden gereduceerd. In een situatie waarin deze taak vastligt, stuit een aantal voorstellen tot wijzigingen al vlug op de budgettaire problemen die daardoor ontstaan.

In het rapport van de Commissie Van Rijckevorsel [4] wordt gewezen op de zeer beperkte mogelijkheden van een land als Nederland, in de NAVO een eigen militaire conceptie ingang te doen vinden.

In de Defensienota 1974 wordt gewezen op de mogelijkheden voor taakverdeling en specialisatie,

maar ook dat „voorop moet staan dat het militaire potentieel van de Alliantie als geheel niet eenzijdig wordt verzwakt” [5]. Dit betekent, dat zolang de MBFR-onderhandelingen géén positieve resultaten opleveren, alléén met taken *kan worden geschoven*. Indien wij op de ene plaats iets minder doen, kan dat alleen doordat we op een andere plaats iets meer doen. De voor de NAVO-defensie vereiste militaire middelen zijn een afgeleide van de te voeren strategie. Zolang de MBFR-onderhandelingen niet tot resultaten hebben geleid, zal deze behoefte niet verminderen. In tegenstelling tot de Verenigde Staten ligt de taak voor het Nederlandse defensieapparaat vrij vast. Reducering daarvan is alléén mogelijk na het slagen van de tweede fase van de MBFR-onderhandelingen. Nederland heeft géén *eigen* strategische conceptie, een vermindering van de behoefte als gevolg van een herziening van die conceptie ligt dan ook niet binnen ons eigen bereik. „Taakverdeling en specialisatie”, binnen de bondgenootschappelijke strategie allerminst uitgesloten, kunnen alléén worden verwezenlijkt in overleg met de andere NAVO-partners.

In het volgende zal derhalve worden uitgegaan van de toekomstvisie van de regering zoals aangegeven in de Defensienota 1974 en zal níét worden getheoretiseerd over bv. het opheffen van (een groot deel van) de Koninklijke landmacht en het uitbreiden van de Koninklijke marine.

De militaire dienstplicht

De vervulling van de militaire dienst is een vorm van belasting in natura. Een oud en eerbiedwaardig instituut, want in artikel VIII van de Unie van Utrecht in 1579 wordt de mogelijkheid van het opleggen van deze verplichting reeds aangegeven, zoals blijkt uit de hierbij afgedrukte tekst. (Zie in dit verband ook: F. Snapper — De schutterijen. *Mil. Spect.* 143(1974)(1)17.)

Over de militaire dienstplicht is al het nodige gezegd, in het bijzonder ten aanzien van de onbillijke verdeling van deze last. Circa vier van de tien *mannen* en slechts twee van de tien *Nederlanders* zijn voor de vervulling van de dienstplichtigenfuncties nodig. Dit is strijdig met het in het belastingrecht geldende beginsel dat gelijke belangen even zwaar worden gewogen en gelijk worden behandeld. In de toepassing van de dienstplichtwet wordt bovendien nauwelijks rekening gehouden met het draagkrachtbeginsel: laat ieder belasting betalen in verhouding tot zijn draagkracht. Het zou aan het rechtsgevoel van velen tegemoetko-

V I I I.

Ende ten eynde men t' allen tijden sal moghen geassisteert we-
fen vande Inwoonders vanden Landen / sullen d' Ingesetenen
van elcke van dese geunieerde Provincien / Steden ende Platte
Landen binnen den tijdt van een Maendt / nae dato desen ten
langsten gemonstert ende opgheschreven worden / te weten die
ghene die zijn tusschen 18. ende 60. jaren / om die hoofden ende 't ge-
tal van die getweeten zijnde / daer naer ter eerster t' samen compste
van dese Bontgenoten vorder geordonneert te worden / als tot de
meeste bescherminge ende verskerthept van dese geunieerde Lan-
den bevonden sal worden te dienen.

Artikel VIII van de Unie van Utrecht

men indien de op het punt van de militaire dienst-
plicht bestaande ongelijkheid zou worden geëlimi-
neerd.

Voor het verkrijgen van meer billijkheid zijn de
volgende theoretische mogelijkheden denkbaar:

- allen dienstplichtig;
- niemand dienstplichtig;
- een *deel* van de Nederlanders dienstplichtig,
welk deel een zo billijk mogelijke compensatie
ontvangt.

Het zou te ver voeren, deze mogelijkheden diep-
gaand te behandelen. Volstaan wordt met het
plaatsen van een aantal kanttekeningen.

Allen dienstplichtig of niemand dienstplichtig

Volgens de Grondwet zijn alle Nederlanders die
daartoe in staat zijn, verplicht mee te werken aan
de handhaving van de onafhankelijkheid van het
Rijk en aan de verdediging van het grondgebied.
Dit impliceert dat alle Nederlanders in principe
dienstplichtig zijn. Degenen die niet tot de krijgs-
macht behoren kunnen door de wet verplichtingen
opgelegd krijgen ten aanzien van 's Lands verde-
diging. Uitbreiding van het dienstplichtbeginsel tot
andere maatschappelijke taken dan de defensie of
met de verdediging van het land verbonden taken,
zou een aanpassing van de Grondwet vereisen. In-
dien een dergelijke aanpassing zou zijn uitgevoerd,
dan zou men bij de *toepassing* van het uitgangspunt
„allen dienstplichtig” staan voor een aantal
praktische en principiële keuzen: mannen én vrou-
wen², alléén militaire dienst of ook alternatieve
vormen van dienstplicht, alléén nationale of ook
internationale taken, enz.

Het moet uitgesloten worden geacht dat *Defensie*
ooit in staat zou zijn een volledige jaarlichting

mannen op te nemen, laat staan een verdubbeling
van dit aantal doordat ook de dames meedoen.
Door de zeer grote doorstromsnelheid wordt de
tijd die men in een functie doorbrengt te gering
om de vereiste geoefendheid te bereiken. Het op-
leidingsapparaat dat deze aantallen zou aankun-
nen is niet realiseerbaar. Daarbij komt dat dit een
uiterst kostbare oplossing zou zijn. Dit kosten-
aspect blijft ook in de andere versies van de
dienstplicht een rol spelen. Bovendien spelen daar
ook de problemen van het grote aantal opleidin-
gen en de (te) beperkte tijd gedurende welke men
een functie vervult, een rol. De gedachte van een
uitbreiding van de dienstplicht tot andere vormen
van dienstverlening dan alleen de militaire is ove-
rigens niet onaantrekkelijk als we de maatschap-
pelijke ontwikkelingen bezien waardoor voor be-
paalde noodzakelijke functies in onze samenleving
nauwelijks personeel kan worden gevonden. Een
werkbare oplossing voor het probleem van de on-
gelijke lastenverdeling zal desondanks voorshands
niet kunnen worden gevonden in een dienstplicht
voor allen.

De tweede mogelijkheid, *niemand dienstplichtig*,
betekent dat zou moeten worden overgegaan op
een vrijwilligersleger of dat de krijgsmacht wordt
opgeheven. Deze laatste mogelijkheid mag dan

² Ter illustratie: de Westduitse Ester Vilar, arts van be-
roep en bekend o.m. door haar boek „De gedresseerde
man” heeft bondskanselier Schmidt op 12 november 1974
in een petitie verzocht, een einde te maken aan de „bij
de wet gesanctioneerde dienstontduiking” van de vrouw.
Zij is voorstandster van een zowel uit mannen als vrouwen
opgebouwd leger, doordat vrouwen onder de wapenen
„sterker geëngageerd zullen worden omdat oorlog (dan)
voor hen een concreter gevaar wordt (...) en zij daar-
door een grotere bijdrage zullen leveren in het voorko-
men van oorlog”.

wel het streven zijn van bepaalde groeperingen, zij is in Nederland, gegeven de huidige politieke stellingname en de aanvaarde NAVO-verplichtingen, allerm minst reëel. Op de mogelijkheden voor een eventuele overgang op een vrijwilligersleger zal hierna nog worden ingegaan.

Een deel van de Nederlanders dienstplichtig

Zoals reeds eerder werd vermeld, kan de gewenste billijkheid bij het opleggen van de last van de militaire dienstplicht op meer dan één wijze worden gerealiseerd. Hier wordt aandacht besteed aan drie voor de hand liggende mogelijkheden:

- een hogere wedde eerste oefening;
- het doen betalen van extra belasting door degenen die geen militaire dienst hoeven te verrichten;
- het (tijdelijk) toepassen van een lichter belastingtarief op ex-dienstplichtigen.

Verhoogde wedde

Een verhoging van de wedde eerste oefening, de eerste (compensatie)mogelijkheid, kan meehelpen de huidige verschillen in inkomensposities tussen hen die wel en hen die niet dienen te verkleinen, maar zal dit verschil alleen tot nul kunnen reduceren bij maatschappelijk volgestrekte gelijkheid van inkomens. De vraag is overigens welk standpunt moet worden gehuldigd bij het vaststellen van de verschillende wedden:

- het *prestatiebeginsel*, d.w.z. bij gelijke prestatie gelijke honorering, dus geen verschil meer tussen dienstplichtig en beroepspersoneel;
- het *solidariteitsbeginsel* in combinatie met het *behoeftebeginsel*, d.w.z. alle dienstplichtigen ontvangen een zoveel mogelijk gelijke wedde, welks hoogte op enigerlei wijze wordt gerelateerd aan hun bestedingsbehoefte en aan hetgeen gebruikelijk is in de civiele maatschappij;
- het *compensatiebeginsel*, d.w.z. de hoogte van de wedde eerste oefening wordt gerelateerd aan hetgeen door de vervulling van de dienstplicht wordt gemist.

Uit het contact dat is gezocht met het Centraal Bureau voor de Statistiek ten einde de mogelijkheden te bezien om te komen tot een onderzoek van het bestedingspatroon van de dienstplichtige militair in werkelijke dienst [6] mag worden afgeleid dat door de regering het tweede uitgangspunt zal worden gehanteerd.

Velen zal het *prestatiebeginsel* het meest aanspre-

ken. In het rapport van een commissie van het Centrum voor Staatkundige Vorming, „Defensie in de jaren '70" [7] pleit de meerderheid van de commissie voor een structurele optrekking van de wedde van de dienstplichtigen tot 85% van de wedde van overeenkomstige categorieën vrijwillig dienend personeel. In de nota „Vrede, vrijheid en defensie" van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie [8] wordt een beleid voorgestaan waardoor de netto wedde eerste oefening gelijk wordt aan de netto wedde van de vrijwillig dienende militair.

Bij het in praktijk brengen van dit principe zal zich wel het probleem voordoen, dat een aanzienlijke discrepantie bestaat tussen de eisen die vele functies stellen en het opleidingspeil van het dienstplichtige personeel. Het aantal dienstplichtigen bv. dat qua vooropleiding in aanmerking zou kunnen komen voor een officiersopleiding is vele malen groter dan het aantal dat op een officiersfunctie kan worden geplaatst. In de beloning naar prestatie zit dus, van de kant van de dienstplichtige bezien, een element van willekeur.

Het *compensatiebeginsel* is een volstrekt theoretische mogelijkheid om de wedden van de dienstplichtigen te berekenen, maar het is wel bruikbaar om een indruk te geven van de kosten die door de dienstplichtigen worden gedragen.

Uitgaande van het compensatiebeginsel zou de wedde moeten zijn gebaseerd op de som van:

- het niet genoten burgersalaris;
- het bedrag dat staat voor de eventuele achterstand in financiële carrière die men oploopt door zijn militaire dienstplicht;
- de eventuele achterstand in pensioenaanspraken;
- een bedrag ter compensatie van een aantal immateriële zaken zoals gescheiden gezinsleven, oefenomstandigheden, enz.

Een groot bezwaar is hier de onmogelijkheid tot het exact meten van de basisgegevens. Bovendien moet dan nog worden gerekend op de mogelijke toepassing van allerlei „trucs" om het loon dat de basis zou gaan vormen voor de uitkeringsberekeningen zo hoog mogelijk op te jagen.

Zoals reeds werd gesteld kan door de ophoging van de wedde nimmer de ongelijkheid van belasting worden geëlimineerd. Uitgaande van het solidariteitsbeginsel, en in aanmerking genomen het overaanbod in kwaliteit, lijkt een wedde eerste oefening, die gelijk is aan die van een vrijwillig dienende soldaat met een niet al te grote verho-

Vele dienstplichtigen worden beneden hun niveau tewerkgesteld

ging per rangniveau, een juiste vorm van honorering. De ongelijkheid zou dan verder buiten de sfeer van de wedde moeten worden opgevangen.

Eventuele belastingmaatregelen

Indien degenen die géén militaire dienst (hoeven te) vervullen *extra belasting* zouden betalen zou daarmee de bestaande ongelijkheid voor een deel kunnen worden weggenomen. Dit systeem bestaat in Zwitserland waar hij die, om wat voor reden dan ook, zijn militaire dienstplicht niet heeft vervuld, „Militärpflichtersatz” moet betalen.

Volgens art. 195 van de Grondwet regelt de wet hier te lande de verplichte krijgsmacht. Zij regelt ook *de verplichtingen die aan hen die niet tot de krijgsmacht behoren, ten aanzien van 's lands verdediging opgelegd kunnen worden.*

Het behoeft geen betoog dat vermoedelijk velen tegenstander zullen zijn van de invoering van een dergelijke „weerbelaasting”³ in Nederland. Afgezien van een aantal praktische bezwaren lijkt de politieke haalbaarheid dan ook vrij gering.

Door degenen die militaire dienst hebben vervuld, na hun afzwaaien een aantal jaren belasting te laten betalen volgens een speciaal *verlaagd* tarief, zou de periode waarin men — in natura — een aanmerkelijk hogere bijdrage heeft geleverd aan de gemeenschap dan degenen die geen dienstplicht vervullen, worden gevolgd door een aantal jaren waarin men het op belastinggebied iets gemakkelijker heeft dan deze laatste categorie. Deze oplossing lijkt aantrekkelijk omdat dan een direct ver-

band ontstaat tussen extra lasten en persoonlijke voordelen.

Vrijwilligerskrijgsmacht, wenselijk en realiseerbaar?

De tweede mogelijkheid „niemand dienstplichtig” vereist in eerste instantie een beschouwing ten aanzien van de *wenselijkheid* van een vrijwilligerskrijgsmacht en vervolgens, indien de conclusie daaruit positief zou zijn, een analyse met betrekking tot de *realiseerbaarheid*.

De voordelen

De belangrijkste overweging om de dienstplicht af te schaffen ligt, zoals reeds is gesteld, in de onbillijke lastenverdeling, gelet op het grote aantal Nederlanders dat geen militaire dienst hoeft te doen.

Een andere overweging is, dat een gedwongen tewerkstelling niet de beste voorwaarden biedt voor de *motivatie van het personeel*. Bedenk daarbij, dat vele dienstplichtigen beneden hun niveau worden tewerkgesteld, de door velen als onaangenaam ondervonden omstandigheden waaronder dit werk moet worden gedaan (koud, nat, vuil, zwaar), de scheiding van familie en vrienden, enz., dan is het niet verwonderlijk dat de dienstplichtige in het algemeen met tegenzin zijn militaire dienstplicht vervult. Van degenen die vrijwillig dienst hebben genomen mag daarentegen worden verwacht dat zij zeker in vreedstijd beter gemotiveerd zullen zijn. Dat dit verschil in motivatie in crisissomstandigheden en oorlogstijd zal blijven bestaan

³ Dr. A. Kuyper gebruikte dit begrip reeds in 1897.

... koud en nat ...

en dat *daardoor* verschillende prestaties in het gevecht zouden worden geleverd is overigens niet erg waarschijnlijk, mede gezien de onderzoeken van S. L. A. Marshall in Korea. Afgezien van de invloed die een goede motivatie kan hebben op de kwaliteit van de geleverde prestaties moet hier toch ook worden opgemerkt, dat het arbeidsklimaat voor het beroepspersoneel zou verbeteren indien de tewerkstelling van allen op basis van vrijwilligheid zou zijn. Het bekende spreekwoord „met onwillige honden...” is ook hier van toepassing.

Uit een rapport van de „Analysecommissie” van de Stichting Volk en Verdediging naar aanleiding van een in de periode 21 mei tot 7 juni gehouden onderzoek naar de houding van de Nederlandse bevolking ten aanzien van de defensievraagstukken [9] bleek, dat 15,6% van de ondervraagden een tekort aan motivatie of acceptatie van de dienstplicht van de zijde van de dienstplichtigen rekende tot de problemen en/of gebreken waarmee de Nederlandse krijgsmacht tegenwoordig te kampen heeft. (Zie ook het artikel van kolonel-arts b.d. M. B. Bloch, elders in dit nummer.)

Het vervullen van de militaire dienstplicht bete-

kent voor vele dienstplichtigen een onwelkome *onderbreking van studie of beroep*. Door het verlenen van vrijstellingen en uitstel worden de bezwaren voor de dienstplichtigen voor een deel ondervangen. Men kan in staat worden gesteld een opleiding te voltooien en in bepaalde gevallen kan vrijstelling worden verleend om zwaarwegende zakelijke redenen. In het proces van het met behulp van de computer indelen van dienstplichtigen betekent dit o.m., dat tot op het laatste moment wijzigingen moeten worden aangebracht, waardoor een optimaal patroon van plaatsing op functies wordt doorkruist, en dat het aantal dienstplichtigen dat zal opkomen nooit met zekerheid van te voren is te bepalen. Het eerst mogen voltooien van een studie betekent in vele gevallen dat in het indelingsproces vele dienstplichtigen moeten worden meegenomen met een opleidingsniveau dat veel te hoog is voor de eisen die de doorsneefuncties stellen waarop men deze dienstplichtigen moet plaatsen. Studie-uitstel wordt door vele dienstplichtigen op prijs gesteld vanwege de betere voorwaarden die daardoor ontstaan voor een goede afloop van de studie.

Ten einde de bezwaren van de onderbreking van

... zwaar ...

studie en beroep voor een deel te kunnen onder-
vangen wordt wel gepleit voor een zekere keuze-
vrijheid ten aanzien van het tijdstip waarop men
in dienst komt. Zien we de militaire dienst als een
vorm van belasting, dan zou deze keuzevrijheid
aansluiten bij het beginsel dat Adam Smith in
1776 gaf in „An inquiry into the nature and the
causes of the wealth of nations”:

*Elke belasting behoort te worden geheven op het tijd-
stip of op de wijze waarop het de belastingbetaler
vermoedelijk het beste schikt haar te voldoen.*

Door deze keuzemogelijkheid zou wellicht ook
meer zekerheid kunnen worden verkregen ten aan-
zien van de aantallen dienstplichtigen die in een
bepaalde lichte ter beschikking komen. Een sa-
mengaan van persoonlijke en zakelijke belangen
lijkt hier zeker mogelijk.

In vele beschouwingen over de militaire dienst-
plicht wordt gewezen op de bij voortduring *tech-
nisch ingewikkelder apparatuur* die in de krijgs-
macht wordt ingevoerd [10]. Daaraan ontleent
men dan het argument dat het in de toekomst wel-
haast noodzakelijk zal zijn (zeker indien de mili-
taire dienstplicht nog meer zou worden verkort)
vrijwilligers voor een aantal functies aan te trek-
ken. Deze stelling wordt ten dele tegengesproken
door andere ontwikkelingen op technisch gebied,
zoals het overgaan op diagnoseapparatuur en het
verbeteren van het bedieningsgemak van zeer ge-
compliceerd materieel. Ook mag niet worden ver-
geten dat vele civiele opleidingen de technologi-
sche ontwikkelingen op de voet volgen en dat de
dienstplichtige door zijn eerdere functionele te-
werkstelling veelal reeds kennis heeft genomen
van dit soort technisch ingewikkelde apparatuur.
Dat de dienstplichtige niet meer zou kunnen wor-
den opgeleid voor een aanmerkelijk aantal func-
ties behoeven we niet te verwachten.

Wél een factor van overweging in dit verband is
het kostenaspect dat een rol gaat spelen indien
kostbaar materieel steeds weer door anderen in
een leersituatie wordt gebruikt. De daarbij optre-
dende slijtageverschijnselen pleiten voor een hoge
mate van vakbekwaamheid, die wel is te verwan-
ten bij een vrijwilliger, maar minder bij een dienst-
plichtige.

Indien de dienstplichtigen, conform de voorstellen
van de commissie Peijnenburg, op hun 18e jaar
zouden worden opgeroepen, ligt de situatie on-
gunstiger, omdat in een aantal functies dankbaar
gebruik wordt gemaakt van na het bereiken van
het 18e levensjaar verworven bekwaamheden.
Voorbeelden daarvan zijn de op zware voertuigen

... technisch ingewikkelder apparatuur ...

verworven rij-ervaring, medische opleidingen, ove-
rige wetenschappelijke opleidingen, sportopleiding,
enz.

De wijze waarop het materieel wordt behandeld
is onder meer afhankelijk van de *geoefendheid*
van het personeel. Deze geoefendheid komt echter
ook op andere plaatsen aan de orde. Heel alge-
meen kan worden gesteld dat het vernietigingsver-
mogen per man, in een combattante functie, in een
vrijwilligerskrijgsmacht hoger zal zijn dan in een
militiekrijgsmacht. Voorts zal in de functies waar
„productie” moet worden geleverd, zoals mon-
teursfuncties, koks, enz., een vrijwillig dienende
door zijn betere geoefendheid en mogelijk ook
door zijn betere motivatie, gemiddeld een hogere
prestatie kunnen leveren.

Deze uitspraak wordt met enige voorzichtigheid
gedaan omdat in het dienstplichtsysteem gebruik
wordt gemaakt van burgervooropleiding en erva-
ring en maar moet worden afgewacht hoe deze
zullen zijn bij gerecruteerde vrijwilligers. De uit-
spraak, dat in een vrijwilligerskrijgsmacht dezelfde
prestaties kunnen worden geleverd met minder
personeel dan in een dienstplichtigenkrijgsmacht
lijkt reëel. Hoeveel en in welke sectoren van de

.. vernietigingsvermogen per man ...

organisatie kan worden bezuinigd, kan slechts worden vastgesteld na een grondige studie.

Eén van de voordelen van een vrijwilligerskrijgsmacht boven een dienstplichtigenkrijgsmacht is het *geringere aantal oefeningen* dat jaarlijks moet worden doorlopen om de vereiste geoefendheid op te bouwen en vervolgens op peil te houden. Dit is van belang voor de exploitatiekosten en de benodigde oppervlakte aan oefenterreinen. Deze verminderde behoefte aan oefeningen is een functie van de gemiddelde tijd dat het personeel paraat is. Met de duur van de parate periode hangt ook de *behoefte aan instructeurs* bij de opleidingen samen. Naarmate de doorstromingsnelheid vermindert kan de opleidingssector worden ingekrompen. Dit wordt door voorstanders van een vrijwilligerskrijgsmacht het belangrijkste voordeel voor Defensie genoemd. Bij het berekenen van de behoefte aan opleidingspersoneel moet overigens niet alleen worden gekeken naar de verlenging van de parate periode maar moet bv. ook worden ingecalculeerd dat in een dienstplichtsysteem mensen in dienst treden met een gemiddeld hogere intelligentie dan anders het geval zou zijn. Deze zijn daardoor gemakkelijker en sneller op te leiden.

... geringer aantal oefeningen ...

De nadelen

Tot zover iets over de voordelen van een vrijwilligerskrijgsmacht. Behalve de voordelen zijn er echter ook nadelen.

Als een van de eerste wordt veelal het bezwaar genoemd dat een vrijwilligerskrijgsmacht een *staat in de staat* zou kunnen worden. Een soort Pretorianenkorps, dat een bedreiging zou kunnen vormen voor de democratie. G. van Benthem van den Bergh schreef daarover in de Groene Amsterdammer van 19 december 1970:

Een vrijwilligersleger daarentegen kan zonder moeite een specialistische gedragscode en ideologie ontwikkelen die het onvatbaar maken voor de morele en politieke druk, die nu zo overduidelijk wel invloed op het leger heeft. Er ontstaan dan twee groepen geweldspecialisten (schrijver doelt hier ook op de politie, T.) in de samenleving, die het monopolie hebben van alle machtsmiddelen. Het zou verbazend zijn als ze daar niet op een gegeven moment gebruik van zouden gaan maken. Daarom is volgens mij nu een van de belangrijkste taken van linkse en democratische bewegingen (waaronder ik D'66 beslist reken) om een internationale campagne tegen vrijwilligerslegers te beginnen.

De Bond voor Dienstplichtigen stelde in zijn persverklaring voor de hoorzitting over Defensie op 30 augustus 1974:

De Bond voor Dienstplichtigen stelt zich op het standpunt, dat in het belang van de publieke inzichtelijkheid in en de controlemogelijkheden op het leger, elke ontwikkeling naar een vrijwilligersleger van de hand moet worden gewezen.

Tijdens het Anti-NAVO-congres in november jl. werd dit standpunt nog eens herhaald.

Degenen die dergelijke bezwaren naar voren brengen denken daarbij wellicht meer aan een krijgsmacht met beroepspersoneel dat zijn volledige carrière maakt binnen het door hen zelf van de maatschappij afgeschermd systeem, dan aan een organisatie waarin een groot deel van het personeelsbestand om de zoveel jaar wordt gewisseld. Ook is het denkbaar dat dit pleidooi tegen het vrijwillig dienen wordt ingegeven door de overweging dat een krijgsmacht geheel bestaande uit vrijwilligers minder gevoelig zou zijn voor uitholling van binnen uit dan het geval zou zijn in de situatie waarbij in de krijgsmacht dienstplichtigen worden geplaatst die — om wat voor reden dan ook — vijandig staan tegenover de militaire organisatie. Het aantal staatsgrepen dat door militairen is uitgevoerd is overigens aanzienlijk en er gaat vrijwel geen jaar voorbij dat niet ergens in de wereld sprake is van een coup, geleid door militairen. Daarbij wordt in de berichtgeving meestal wel aandacht besteed aan de „kolonels” maar niet aan de samenstelling van de krijgsmacht. Dat in vele gevallen dergelijke staatsgrepen blijken te worden uitgevoerd met *dienstplichtigen* legers is een bijzonderheid die het gros van de toeschouwers ontgaat, of wordt onthouden.

Een kritische vergelijking van de Nederlandse situatie met die in vele andere landen maakt duidelijk dat het volkomen onjuist is de gevaren, die in die landen zouden kunnen resulteren uit een vrijwilligersleger, ook als vanzelfsprekend bij ons aanwezig te veronderstellen: de wijze waarop onze parlementaire democratie functioneert, in redelijkheid, betrouwbaarheid en doelmatig, en de mate waarin het beroepspersoneel is geïntegreerd in de samenleving staan borg voor het tegendeel.

Een tweede bezwaar dat wordt gehoord is, dat een vrijwilligerskrijgsmacht weinig gevoelig zou zijn voor „maatschappelijke beïnvloeding” en dat daardoor in de krijgsmacht allerlei ongewenste gewoonten zouden kunnen worden gecultiveerd.

Dat de krijgsmacht zich zou kunnen afsluiten van

de burgermaatschappij is onjuist. De reeds genoemde maatschappelijke integratie van het beroepspersoneel, de diversiteit in standpunten van dit personeel, het feit dat jaarlijks een deel van het personeelsbestand wordt gewisseld enz., maken dat de krijgsmacht mee evolueert. Dit standpunt wordt ook ingenomen door minister van defensie H. Vredeling, die op een verkiezingsvergadering van de PvdA te Vaassen in mei 1974 stelde:

Persoonlijk zou ik op langere termijn geen tegenstander zijn van een krijgsmacht, die geheel uit vrijwilligers bestaat. Geen beroepskrijgsmacht bestaande uit mensen die een hele carrière als militair volgen, maar een mengvorm van beroeps en vrijwilligers met een meerjarig contract, die steeds doorstromen. Dat voorkomt het gevaar dat een beroepskrijgsmacht zich te veel van maatschappelijke invloeden zou kunnen afsluiten.

Een derde nadeel van de vrijwilligerskrijgsmacht is, dat de omvang van de krijgsmacht afhankelijk is van de resultaten van de werving, waardoor het *risico* ontstaat dat niet zal kunnen worden voorzien in de, uit de te verrichten taak voortvloeiende, personeelsbehoeften. Dit risico is uiteraard afhankelijk van tal van factoren en kan variëren van verwaarloosbaar tot groot. Hoe groot het risico is, dat zou worden gelopen, kan alleen worden vastgesteld door een grondige analyse en het vormt dan ook een onderdeel van de beschouwing over de realiseerbaarheid.

Voorkeur

Een analyse en een vergelijking van de hiervoor genoemde voor- en nadelen leiden tot de conclusie dat *een vrijwilligerskrijgsmacht, mits daarbij geen onaanvaardbare risico's worden gelopen, wenselijker is dan een dienstplichtigenkrijgsmacht.*

Er zijn nog meer argumenten aan te voeren, maar deze zijn alle van minder gewicht dan die welke hier werden vermeld. Het kostenaspect zal in het tweede deel van het artikel aan de orde komen, het hoort te worden beschouwd als factor van invloed op „mogelijkheden voor realisatie” en niet, zoals vaak ten onrechte geschiedt, als een van de keuzecriteria.

(Slot volgt)

Literatuur

1. M. Janowitz — *The U.S. Forces and the Zero draft*. Int. Inst. for Strategic Studies, Londen (1973)2.
2. *Report to the President and the Chairmen of Armed*

- Services Committees of the Senate and of the House of Representatives* (P.L. 92-129) (1972)12.
3. Zie 2, blz. 13.
 4. *De toekomst van de Nederlandse defensie*. Comm. Van Rijckevorsel (1972)5.
 5. *Defensienota* (1974)12.
 6. Zie 5, blz. 93.
 7. *Defensie in de jaren '70*. Centrum v. Staatkundige Vorming, Den Haag (1972)60.
 8. *Vrede, Vrijheid en Defensie*. VVD, Den Haag (1974) 38.
 9. Problemen en gebreken waarmee de Nederlandse krijgsmacht tegenwoordig te kampen heeft. *Kontakt Bull. SVV* 10(1974)(16).
 10. *Achtergrondinformatie over het project Technisch Specialisten*. Min. van defensie, Dienst OOP-KI (1967)3.
- H. W. Wenders — Studie betreffende de voor- en nadelen van een vrijwilligers- resp. een kadermilitie-krijgsmacht en de gewenste personele samenstelling van de Nederlandse krijgsmacht(delen). *Mars in Cathedra* (1971)(9)510.

Oproep

aan alle oud-krijgsgevangenen uit Nürnberg-Langwasser, Stanislau en Neubrandenburg 1942—1945

Hierbij nodigen wij alle (oud-) officieren, cadetten, adelborsten en overige militairen van land-, zee- en luchtmacht, die in de jaren 1942—1945 in Duitse krijgsgevangenschap verbleven in de kampen te Nürnberg-Langwasser, Stanislau en Neubrandenburg, uit tot het bijwonen van een reünie, die zal worden gehouden op *vrijdag 30 mei 1975*, van 17 tot 22 uur in de Koninklijke Militaire Academie te Breda.

Alle bovenbedoelde oud-krijgsgevangenen die aan deze reünie wensen deel te nemen, wordt verzocht dit liefst zo spoedig mogelijk, doch uiterlijk 15 april 1975 te berichten aan het volgende adres:

Reünie KGF 1942—1945, Herman Kruyderstraat 10, Eindhoven.

Tevens wordt u verzocht ook onder uw collega's zoveel mogelijk bekendheid aan deze reünie te geven.

Nadere gegevens zullen na aanmelding worden toegezonden.

Namens het voorbereidingscomité:

J. H. M. Quadekker, ir. G. van Amstel

Terug naar de burgermaatschappij

K. L. R. J. Lautenslager

luitenant-kolonel voor bijzondere diensten

Dit artikel is géén antwoord op het artikel van kapitein K. J. T. Terpstra van de Koninklijke luchtmacht in het decembernummer van de Militaire Spectator.

Het is mogelijk wél voor velen een stimulans om te reageren op een zo belangrijke zaak; het is een inbreng van het bureau Bijstand Overgang Burgermaatschappij (BOB) van de Dienst Opperofficier Personeel KL waarbij alle soorten dienstverlaters worden gepresenteerd, omdat de bekendheid met iedere categorie een betere beoordeling, met betrekking tot een van die categorieën, mogelijk maakt.

Algemeen

Het bureau BOB houdt zich intensief bezig met de problematiek rond de dienstverlaters, begeleidt en bemiddelt zonodig.

Wie zijn deze dienstverlaters? Het zijn achtereenvolgens: de Technisch specialisten, Kort-verbandvrijwilligers en Vrijwillig nadienenen, bij expiratie van hun contract; de beroepsofficieren, -onderofficieren en -korporaals op 55-jarige leeftijd in het kader van de UKW; de medisch ongeschikten van al deze categorieën, en ten slotte de dienstplichtigen. (De vrijwillige dienstverlaters bijvoorbeeld in het kader van positieverbetering komen in dit artikel niet ter sprake.)

De taak van het bureau voor de dienstverlaters mag niet uitsluitend worden gezien als een bemiddelende taak; integendeel, de bemiddeling in het licht van het (weer) aanvaarden van een burgerfunctie is slechts een heel klein facet in een complex van zaken die zich afspelen rond het verlaten van de militaire dienst. Al deze zaken moeten worden geregeld, wil men werkelijk spreken over *bijstand* bij de overgang naar de burgermaatschappij.

Het gaat niet alléén om die baan, die kan in vele gevallen zelfs onbelangrijk zijn, het gaat in feite om de wijze waarop men weer met die burgermaatschappij in aanraking komt. Men dient zich

namelijk wel degelijk te realiseren dat, voor welke van de eerder genoemde categorieën dan ook, de terugkeer naar de burgermaatschappij niet eenvoudig is; ja, zelfs niet voor de dienstplichtige die feitelijk maar een betrekkelijk korte tijd in dienst verkeert.

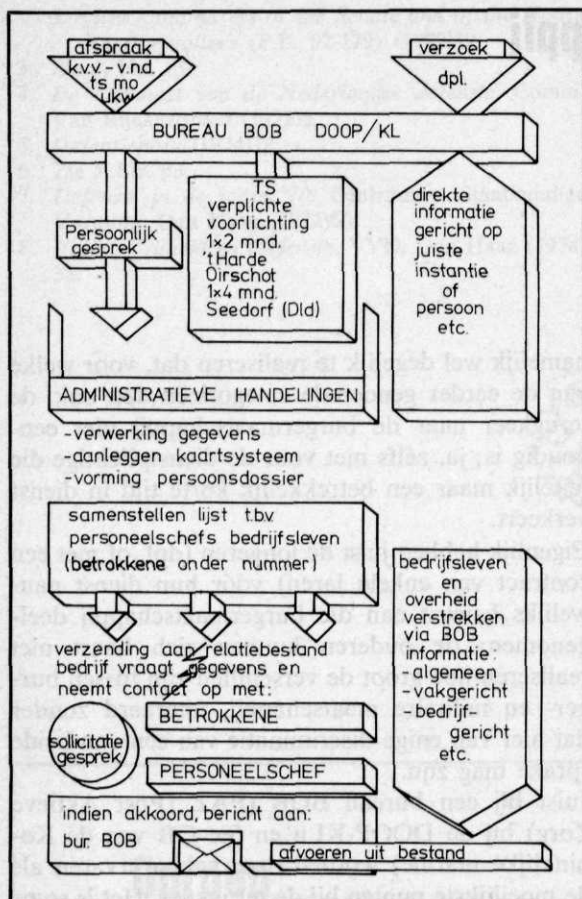
Eigenlijk hebben juist de jongeren (dpl, of met een contract van enkele jaren) vóór hun dienst nauwelijks bewust aan die burgermaatschappij deelgenomen; de ouderen kunnen zich haast niet realiseren hoe groot de verschillen zijn tussen burger- en militaire maatschappij, uiteraard zonder dat hier van enige discriminatie van een van beide sprake mag zijn.

Juist bij een bureau BOB (PAZ (Post Aktieve Zorg) bij de DOOP-KLu en Sie OB van de Koninklijke marine) worden deze zaken ervaren als de moeilijkste punten bij de terugkeer. Het is soms ontstellend met welk een argeloosheid men zich weer in het „burger-zijn” wil storten. Het blijkt dan ook dat het *begeleiden* naar de dienstverlating een uiterst belangrijke zaak is. Het zal duidelijk zijn dat dit proces méér tijd vraagt dan enkele maanden, ja zelfs soms weken of dagen, voor de dienstverlating.

Wat doet nu het bureau BOB — uiteraard in nauwe samenwerking met alle daarvoor in aanmerking komende instanties bij de KL en bij het ministerie van defensie — voor de verschillende categorieën dienstverlaters? In de illustratie op blz. 120 is, schematisch, in beeld gebracht hoe bij de bemiddeling de gang van zaken is. In dit artikel wordt dat per categorie nader bezien.

De Technisch specialist

De TS is in feite de *best begeleide dienstverlater*, omdat reeds bij de aanvang van zijn contract alles erop is gericht hem, behalve zijn militaire carrière, nog de goede en gefundeerde basis mee te geven, die mogelijk vóór zijn dienstitijd heeft ontbroken als gevolg van, bijvoorbeeld, onvoltooide oplei-

dingen, milieusituaties, e.d. Een basis die erop is gericht hem, mét burgervakdiploma's, weer te presenteren aan de burgermaatschappij, waarbij hij dan nog een aantal pluspunten meebrengt, zoals o.a. enige ervaring in het leiding geven, het aanvaarden van gezag, en een verworven zekere mate van zelfstandigheid.

De Officier Civiele Vakopleiding (OCV) begeleidt, onder verantwoordelijkheid van de C-COKL, deze Technisch specialist bij de studie voor zijn civiele vakdiploma's. Hij is de man die de TS in zijn dienst eigenlijk het beste kent. Daarom is *hij* het dan ook met wie het bureau BOB direct en veelvuldig contact heeft in het kader van de dienstverlating van de TS. Reeds bij de opleiding van de OCV wordt dit contact gelegd en zo nodig kan de OCV altijd op het bureau terugvallen.

Zes maanden vóór dienstverlating wordt ten behoeve van de TS'n wier contract expireert, een *bijeenkomst* georganiseerd door het bureau BOB. Het voordeel is dat de TS — anders dan de KVV'ers en VND'ers — in lichtingsploegen is ingedeeld. Dit maakt het mogelijk dat iedere twee maanden in twee legerplaatsen — 't Harde en Oir-

schot — en iedere vier maanden in West-Duitsland (Seedorf) zulk een voorlichting plaatsvindt. Voor de TS is deze verplicht.

Tijdens deze bijeenkomsten, waarbij ook de OCV's van de verschillende onderdelen, voor zover mogelijk, aanwezig zijn, wordt getracht de man zoveel mogelijk informatie mee te geven. Dit gebeurt niet alleen door klassikale voorlichting, doch ook door het persoonlijke gesprek, waarvoor in feite de meeste tijd wordt uitgetrokken.

Het „forum” bestaat dan uit vertegenwoordigers van respectievelijk:

- Sociale Dienst KL (Gewestelijk kantoor);
- Gewestelijk Arbeidsbureau;
- Vakbeweging (werknemers);
- Bedrijfsleven (werkgevers);
- Afdeling Rechtstoestand DOOP-KL;
- Bureau Res. Pers. van de Afdeling Personeelsbestuur DOOP-KL;
- Bureau BOB DOOP-KL.

Elke vertegenwoordiger houdt een korte inleiding. In de informele bijeenkomst daarna is volop gelegenheid alle vertegenwoordigers met de persoonlijke problemen te benaderen en hierover te spreken. Vervolgens worden zaken, die van algemeen belang kunnen zijn, en die naar voren kwamen in het persoonlijke gesprek, in de gehele vergadering nogmaals doorgesproken.

Tevens wordt op deze dag de TS desgewenst ingeschreven bij het bureau BOB; een inschrijving die noodzakelijk is bij eventuele verlenging van zijn verbintenis (statusverbintenis), verkorting daarvan of in verband met de uitkering van een eventuele overbrugging als betrokkene op het moment van dienstverlating nog geen betrekking heeft gevonden. Aan de hand van de inschrijfgeschieden wordt de TS dan opgenomen op een lijst, waarop zijn trefgegevens zijn vermeld; deze lijst wordt iedere 7 weken aan het bedrijfsleven gepresenteerd.

De *problemen* van de TS in verband met zijn dienstverlating beginnen als hij om de een of andere reden zijn civiele vakopleiding niet heeft afgemaakt, als hij in een andere branche moet of wil gaan werken, als hij in zijn woonplaats ondanks vele sollicitaties geen werk kan vinden en, om welke reden dan ook, niet de bereidheid kan opbrengen elders te gaan wonen. Voorts kan zich het probleem voordoen dat de behoefte in een bepaalde branche in de burgersector op het tijdstip van dienstverlating niet meer de perspectieven biedt die erin zaten op het tijdstip van het aangaan van zijn contract; een bijsturen c.q. omschakelen tij-

dens de opleiding is erg moeilijk, veelal komt dit neer op een herscholing via GAB of een aanpassing van de man voor wat betreft het aanpakken van werkzaamheden waartoe hij zeker wel capabel is.

De besteding van de premie is voor de meesten géén probleem, doch kan dit wel worden als dit niet zorgvuldig gebeurt; ook hier dient bureau BOB veelal van advies.

Het bureau BOB tracht de man samen met de eerdergenoemde instanties te begeleiden en te bemiddelen waar dat kan, om zo een stuk noodzakelijke *personeelszorg* op te bouwen.

Mogelijkerwijs stapte de TS eertijds aarzelend naar het TSOC, maar mede dank zij zijn civiele vakopleiding kan hij inmiddels een forse dosis eigenwaarde hebben opgedaan. Dat garandeert echter niet dat hij ook *goed terecht komt* bij zijn *sprong in het ongewisse*, i.c. het opbouwen van een nieuw bestaan.

Bureau BOB kan, door bijstand te verlenen, bijdragen tot het *minimaliseren van het ongewisse* en dat is het *maximum aan personeelszorg* — in het geval van de TS een contractuele verplichting — dat de militaire organisatie kan geven aan hen die haar gaan verlaten.

De Kort-verbandvrijwilliger en de Vrijwillig nadienende

Omdat er voor de activiteiten van het bureau BOB geen wezenlijk onderscheid bestaat tussen de Kort-verbandvrijwilliger en de Vrijwillig nadienende (overeenkomstig het gangbare spraakgebruik aangeduid als KVV'er en VND'er) wordt in het volgende met KVV'er tevens de VND'er bedoeld.

Een groepsgewijze benadering — zo efficiënt gebleken voor de TS'ers — is vrijwel niet hanteerbaar voor de KVV'ers; hun opkomstdata zijn niet gekoppeld aan de lichtingsploegen en liggen daardoor te veel verspreid in de tijd; bijgevolg zijn er ook moeilijk data aan te wijzen waarop hun collectieve uitstroming zal plaatsvinden.

Die omstandigheid heeft ertoe geleid dat het bureau BOB voor deze categorie zeker niet optimaal functioneert; soms zelfs hoort een KVV'er pas „op de drempel van de burgermaatschappij” over de mogelijkheid van begeleiding, en voor wonderen is dán de tijd wel te krap. Dat bezwaar wordt in feite nog verergerd doordat een start-tot-finish-begeleiding, zoals de TS die kent in het instituut van de OCV, voor de KVV-categorie te enen male ontbreekt.

Werd de TS geworven om na verloop van tijd

„met toegevoegde waarde” weer burger te worden, bij de KVV'er was van een dergelijke contractuele verplichting tot waardevermeerdering geen sprake zodat in *zijn* geval het aanwijzen van een studie-begeleiding ook niet noodzakelijk was . . . tenzij, uit een oogpunt van personeelszorg, als *morele verplichting*.

Het is juist dát aspect, dat voor het bureau BOB de belangrijkste drijfveer vormt te streven naar een verbetering van de begeleiding der KVV'ers, en wel op zo kort mogelijke termijn. Oók de KVV'er staat immers voor de moeilijkheid zich te moeten omschakelen bij zijn terugkeer in de burgermaatschappij.

Uiteraard zal dan moeten worden bepaald welk personeelszorgorgaan met die specifieke begeleiding moet worden belast. In dit kader vindt o.m. overleg plaats tussen bureau PAZ (KLu), het bedrijfsleven en bureau BOB. Het voornemen is, zo mogelijk in de vorm van gerichte excursies per branche of vakgebied, voorlichting te gaan geven. Voorshands komt de KVV'er nog op eigen verzoek zo mogelijk 6 maanden voor zijn dienstverlating voor een onderhoud op het bureau BOB, waar men tijdens het onderhoud tracht te bepalen in welke branche, voor zover dit niet duidelijk aantoonbaar is, betrokkene zou kunnen werken. Alle mogelijkheden en onmogelijkheden worden met hem besproken, zodat de man wat beter beslagen op de burgerijsbaan komt.

Het beroepspersoneel (55 jaar)

In maart 1973 gaf de OOP-KL een Infoop-bulletin nr 7 uit, dat tot doel had de militair *nogmaals* te attenderen op de faciliteiten die het bureau BOB zou kunnen verlenen.

De TS, KVV'er en VND'er werden weliswaar ook daarna door de ontvangst van de brochure herinnerd aan o.a. het bestaan van het bureau BOB, doch de beroepsmilitairen, die allen worden geacht te hebben kennisgenomen van genoemd bulletin, dobberden in feite op de overlevering naar het bureau BOB.

Het resultaat was, dat een groot gedeelte van de beroepsmilitairen die de dienst op 55-jarige leeftijd gingen verlaten, niet meer op de hoogte was van het bestaan van het bureau en dus niet — ook hier geldt de vrijwilligheid — van die bijstand gebruik maakte. Overigens zal het duidelijk zijn dat de problematiek rond de beroepsmilitair duidelijk anders ligt dan bij de hiervoor beschreven categorieën militairen: de beroepsmilitair koos immers een *actief leven in militair verband*. In wezen gaat

hij dus niet „terug naar de burgermaatschappij”, doch het zou het einde *kunnen* zijn van zijn *actieve leven*.

Indien hij zich voorstelt een andere, nieuwe carrière op te bouwen, dan weigert hij in feite het einde van zijn actieve leven te accepteren; dit zou uiteraard *nódig* kunnen zijn vanwege financiële perikelen e.d.

Met betrekking tot het gehele proces van het *kunnen*, *moeten* of *mogen* beëindigen van het actieve leven in militair verband kan ook het bureau BOB voor die „uitgestotenen” uit het militaire arbeidsproces na het bereiken van de „finish” nog personeelszorg verzekeren, maar dan *wél* als een *vrijwillig aanvaarde plicht* voor de organisatie.

Dit ligt echter in wezen anders dan voor de jongeman, die als TS met toegevoegde waarde *terugstapt* of die als KVV'er/VND'er een rijpingsproces in die organisatie doormaakte, die als het ware een „warming up” in de KL heeft gehad en daarna eigenlijk pas aan zijn carrière gaat beginnen.

Door middel van een brochure zal de beroepsmilitair in eerste instantie worden benaderd en zich kunnen oriënteren op allerlei zaken die zich rond zijn dienstverlating zullen afspelen. Hij zal worden uitgenodigd voor een bijeenkomst waar een team van deskundigen aanwezig is en opening van zaken zal worden gegeven.

In het kader van de belangstellingsregistratie zal ook aandacht worden besteed aan de vragen rond de dienstverlatende beroepsmilitair ten einde het beleid te kunnen bijsturen of wijzigen.

Sinds eind 1974 publiceert het bureau BOB in de Legerkoerier maandelijks, onder het motto „De dienst uit — en wat dan?” in samenwerking met een aantal erkende opleidingsinstituten, een reeks artikelen over mogelijkheden met betrekking tot een studie, die de potentiële UKW'er zou kunnen volgen om zich voor te bereiden op zijn dienstverlating. Velen lijken zich immers niet te realiseren dat die dag onmiskenbaar dichterbij komt, ja lijken zelfs zich dit niet te *willen* realiseren?

Het publiceren van die artikelen in de Legerkoerier vervult verscheidene functies:

— ten eerste wordt men maandelijks geconfronteerd met het feit dat dienstverlaten voor iedere beroepsmilitair onvermijdelijk is;

— ten tweede wordt mogelijk de aandacht gevestigd op een gebied waarvoor men interesse zou kunnen hebben, maar dat men zich (nog) niet heeft gerealiseerd.

Het belangrijkste is in de meeste gevallen nl. niet, of men na dienstverlating nog een betaalde functie kan verwerven; het belangrijkste is dat men geestelijk in de gemeenschap blijft functioneren, dat men het gevoel heeft iets nuttigs te doen, dat men weer iets heeft gevonden waarin men voldoening kan (blijven) vinden.

Ten aanzien van het vinden van een functie, al dan niet gehonoreerd (wat in bepaalde gevallen zelfs dringend nodig kan zijn), verleent het bureau BOB uiteraard op dezelfde wijze bemiddeling als voor de andere dienstverlaters.

Naar verwachting kan zo, geleidelijk aan, en in goed overleg met de confraters van de andere krijgsmachtdelen, een voorbereiding op de dienstverlating tot stand komen die zal leiden tot een uiteindelijke *pensionering* op 65-jarige leeftijd.

De medisch ongeschikte

Voor zover het in het vermogen ligt van bureau BOB wordt aan deze categorie van dienstverlaters — voor wie *personeelszorg een conditio sine qua non* is — al het mogelijke gedaan in samenwerking met de daarvoor aangewezen instanties.

De procedure ten aanzien van het bemiddelen met betrekking tot een functie in de burgermaatschappij wijkt overigens niet af van de procedure die bij de overigen wordt gevolgd.

De sociaal-medische begeleiding dient echter nader te worden gezien en in overleg met het bureau PAZ van de Koninklijke luchtmacht, waar men dieper op deze zaak ingaat, wordt gewerkt aan een ook van landmachtzijde zo doeltreffend mogelijke aanpak.

De dienstplichtige

De arbeidsbemiddeling voor de dienstplichtige is in feite een zaak van de gewestelijke arbeidsbureaus.

De OOP-KL is zich desondanks ervan bewust dat ook aan dienstplichtigen onder de huidige omstandigheden *personeelszorg* dient te worden besteed, en dat ook hen een zekere vorm van begeleiding naar de burgermaatschappij toekomt.

Met ingang van 1 januari 1975 is een eerste aanzet hiertoe gedaan, door ook t.b.v. het dienstplichtig personeel het bureau BOB open te stellen voor alle vragen met betrekking tot de dienstverlating en de begeleiding daarnaartoe, hen kort te sluiten op de juiste functionaris of het juiste bureau en, daar waar mogelijk, in overleg met de daartoe geschikte instantie bemiddeling te verlenen.

Het relatiebestand

Het bureau BOB onderhoudt relaties met meer dan duizend bedrijven, instituten, stichtingen, enz. Dit relatiebestand is nodig om de werkzoekenden, die bij het bureau zijn ingeschreven, te kunnen presenteren.

Tweemaal per jaar is een aantal relaties te gast bij de OOP-KL; hen wordt dan een inzicht gegeven in taak en opleiding van het personeel en verzorging van het materieel. Ook de OOP-KLu organiseert dergelijke informatiedagen. Het ligt in de bedoeling deze informatiedagen gezamenlijk te houden.

Het bestand wordt voortdurend gesaneerd door de aandacht van de bedrijven bij herhaling te vestigen op het rendement dat kan worden verkregen bij regelmatige toezending van de lijst met beschikbaar personeel. De aanvulling geschiedt door het aanschrijven van mogelijke nieuwe relaties (dit gebeurt zeer incidenteel) en door het bezoeken van grote beurzen en tentoonstellingen waar de bedrijven persoonlijk worden benaderd. Ook door deelneming van het bureau aan grote en belangrijke beurzen of tentoonstellingen zullen taak en doelstelling van het bureau nog meer bekend worden gemaakt bij het bedrijfsleven. Te zijner tijd zal dat een gezamenlijke presentatie worden van landmacht (BOB) en luchtmacht (PAZ); voorts geschiedt dit reeds door de KL in nauwe samenwerking met het directoraat-generaal van de arbeidsvoorziening.

Op korte termijn zullen ook medewerkers van de gewestelijke arbeidsbureaus, zulks in overleg met voornoemd directoraat-generaal, in het bezit van de lijst met werkzoekenden worden gesteld, zodat ook de middelgrote bedrijven van het aanbod uit de krijgsmacht gebruik kunnen maken. Het aantal van deze middelgrote bedrijven is nl. te groot om alle regelmatig de lijst van het bureau toe te zenden; dat zou een te kostbare aangelegenheid worden.

Samenvatting

Personeelszorg in het kader van de dienstverlating is zeker geen eenvoudige zaak.

Resumerende kan worden gesteld:

- dat aan de dienstplichtige *als gevolg van de wisselende sociale en economische omstandigheden personeelszorg moet worden besteed* en dat een voortdurende bijsturing in samenwerking en overleg met het directoraat-generaal voor de arbeidsvoorziening zal moeten plaatsvinden;
- dat men ten aanzien van het beroepspersoneel de „vrijwillig aanvaarde plicht” op zich heeft genomen hen, indien dit wordt gewenst, te begeleiden bij het *kunnen, mogen of moeten* beëindigen van het actieve leven in militair verband en zo nodig te bemiddelen als dit vanwege de omstandigheden gewenst wordt geacht;
- dat met betrekking tot de KVV'er en VND'er een *morele verplichting* is ontstaan hem bij zijn start in de burgermaatschappij „af te duwen”;
- dat voor de TS een *contractuele verplichting* bestaat een maximum aan personeelszorg aan hem te besteden, om zodoende het risico van de sprong in het ongewisse zoveel mogelijk te minimaliseren;
- dat met betrekking tot de medisch ongeschikten de personeelszorg een *conditio sine qua non* is doch dat ook aan dat stuk personeelszorg nog het een en ander „gedokterd” moet worden.

De personeelszorg heeft de volle aandacht van de autoriteiten in de personeelssector, ook voor wat betreft de dienstverlater. Heeft zij ook uw aandacht?

Wellicht zijn er naar aanleiding van dit artikel vragen bij u gerezen; dat is, zoals in het begin gesteld, ook de bedoeling.

Het is een goede zaak dat iedere militair in zijn eigen belang, maar zeer zeker ook in het belang van zijn wapenbroeders, zich bezighoudt met de dienstverlating, die voor ieder van ons iedere dag dichterbij komt.

Evolutie in AM-radioapparatuur bij de Koninklijke landmacht

J. R. F. Peters

majoor van de verbindingdienst

In een lange reeks van jaren, waarin AM- en FM-radioapparatuur voor militaire doeleinden werden benut, werd vrijwel als een dogma aanvaard dat inzet voor telegrafie (morse), op grotere afstanden dan tot de horizon, was voorbehouden aan AM-apparatuur, en dat inzet voor telefonie — tot horizonafstand — bleef toebedeeld aan FM-apparatuur met het daarbij behorende voordeel van betere spraakkwaliteit.

Nu de radiotelefonie aan actualiteit wint door de eraan gekoppelde telex, is — met een hernieuwde belangstelling ten gevolge van de FM-radio-3600-serie — door de recente invoering van de EZB-familie een kleine terugblik op het afgesloten verleden en een nadere oriëntatie op de nabije toekomst wellicht nuttig.

Ontwikkeling na 1945

Na de Tweede Wereldoorlog heeft in de Koninklijke landmacht, behalve de sinds 1949 ingevoerde FM-apparatuur, een grote verscheidenheid aan AM-zendontvangers een toepassing gevonden. Genoemd mogen worden:

WS-19 (2 - 8 MHz)	—	regtsniveau
WS-22 (2 - 8 MHz)	—	batsniveau
WS-19HP (2 - 7 MHz)		
WS-12HP (1,5 - 17,5 MHz)	—	divniveau en hoger
WS-53HP (1,2 - 17,5 MHz)		
COLLINS (1,5 - 12 MHz)		
AN/GRC-9 (2 - 12 MHz)	—	brigniveau
AN/GRC-19 (1,5 - 20 MHz)		
AN/GRC-26A (2 - 18 MHz)		
AN/GRC-38 (2 - 18 MHz)		
SCR-188-A (1,5 - 12,5 MHz)	—	divniveau en hoger
SCR-193 (1,5 - 6,2 MHz)		
SCR-506 (2 - 4,5 MHz)		
SCR-536 (2,5 - 6 MHz)	—	ciesniveau
SCR-543 (1,6 - 4,5 MHz)		
SCR-694 (3,8 - 6,5 MHz)		

Afb. 1 WS-19 MK III (Russische opschriften)

KL/MRC-399 (2 - 18 MHz)	—	divniveau en hoger
KL/GRC-3030 (2 - 12 MHz)	—	territoriaal
KL/GRC-3035 (2 - 16 MHz)	—	divniveau

alsmede de AM-ontvangers:

R-209 (1,0 - 20 MHz)
R-109 (1,3 - 8,5 MHz)
SCR-593 (2 - 6 MHz)

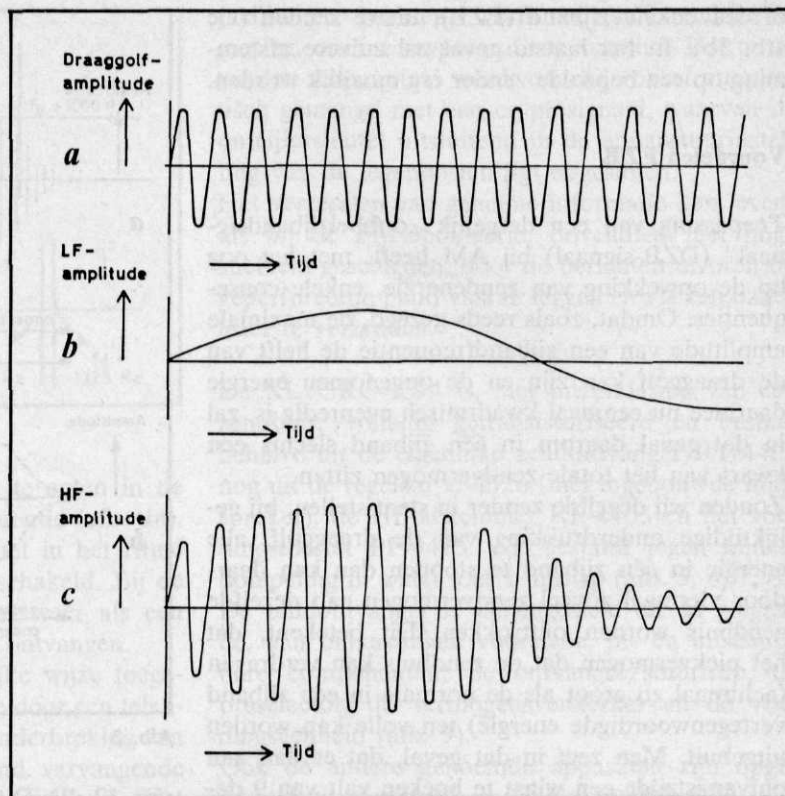
Beperkt voordeel boven FM

De aanvankelijke Engelse W(ireless) S(et)-serie, later aangevuld met, of vervangen door de Amerikaanse SCR- en AN (Army Navy)-serie werd — hoewel tevens geschikt voor radiotelefonie — toch overwegend ingezet voor radiotelegrafie (continuous wave (CW)) vanwege het voordeel boven de FM-apparatuur, dat met CW aanzienlijk grotere afstanden konden worden overbrugd. De „Dakota” in de WS-serie, de WS-19, is er een legendarisch voorbeeld van (afb. 1).

Vrijwel al deze toestellen zijn overeenkomstig het toepasselijke bereik inmiddels vervangen door FM-installaties uit de 3600-serie, geschikt voor de 3, de 8 dan wel de 30 km afstand.

Wat betekent amplitudemodulatie?

Met het uitstralen van wisselstroomenergie van

Afb. 2

voldoende hoge frequentie wordt een elektromagnetisch stralingsveld opgewekt.

Wanneer de amplitude van dit signaal (afb. 2a) wordt veranderd in een laagfrequent (LF) ritme (afb. 2b) ontstaat een amplitude-gemoduleerd signaal (afb. 2c).

De laagfrequent-informatie wordt in een geschikte ontvanger aan de gemoduleerde draaggolf onttrokken. De draaggolffrequentie moet dan wel op ten minste 0,01% constant blijven en wordt wat betreft de amplitudemodulatie (AM) voor communicatiedoeleinden voornamelijk aangetroffen in het gebied van 30 kHz tot 30 MHz, derhalve beneden het frequentiegebied waarin FM-zendontvangers werken.

De reden waarom de FM-apparatuur boven de 30 MHz opereert, ligt o.m. in de omstandigheid dat deze een bandbreedte van 200 kHz vraagt en de frequentieruimte door deze in de lagere omroepbanden spoedig zou zijn verbruikt. AM-apparatuur vraagt slechts 9 kHz bandbreedte omdat buiten de draaggolf een onder- en een bovenzijband met spraak/muziek-informatie worden uitgezonden die elk 4,5 kHz breed zijn.

De menselijke stem bevat echter frequenties tussen 20 Hz en 20 kHz. Bij AM is er daarom sprake van een beperkte geluidskwaliteit.

Voor het minimaal verstaanbaar overbrengen is

2,8 kHz bandbreedte voldoende. Om de stemherkenning van de spraak niet helemaal te elimineren is 4,5 kHz een aanvaardbaar compromis tussen 2,8 en 20 kHz.

In het geval dat toch $2 \times 20 = 40$ kHz bandbreedte was toegelaten, zou in het gebied van H(igh) F(requency) — 3 tot 30 MHz — slechts plaats zijn voor 675 zenders. Met 9 kHz is er ruimte voor 3000.

Dat bij AM naast de draaggolf twee zijbanden met frequenties ontstaan is het gevolg van het modulatieproces waarin het produkt van twee sinusen — gevormd door de draaggolf en een modulerende toon — volgens de goniometrie twee (nieuwe) cosinussen oplevert waarin het verschil resp. de somfrequentie te herkennen valt. Voor een reeks tonen ontstaan op deze wijze twee zijbanden (afb. 3a).

De amplitude van de modulerende toon, bij maximale modulatie diepte van 100% van een zijbandfrequentie, kan — om vervorming te voorkomen — slechts de helft zijn van die van de draaggolf. Wiskundig valt aan te tonen dat de LF-informatie, symmetrisch op gelijke wijze, alléén in de zijbanden verwerkt zit.

Het zou dan mogelijk zijn, na modulatie, de draaggolf te onderdrukken en slechts de zijbanden

of één enkele zijband (EZB), uit te zenden (zie afb. 3b). In het laatste geval zal zuivere afstemming op een bepaalde zender erg moeilijk worden.

Voordelen EZB

Toepassing van een dergelijk „dubbelzijbandsignaal” (DZB-signaal) bij AM heeft, met het oog op de opwekking van zendenergie, enkele consequenties. Omdat, zoals reeds gezegd, de maximale amplitude van een zijbandfrequentie de helft van de draaggolf kan zijn en de opgenomen energie daarmee nu eenmaal kwadratisch evenredig is, zal in dat geval daarom in één zijband slechts een kwart van het totale zendvermogen zitten.

Zouden wij dezelfde zender in staat stellen, bij gelijktijdige onderdrukking van de draaggolf, alle energie in één zijband te stoppen dan kan daardoor viermaal zoveel zendvermogen aan dezelfde zendbuis worden onttrokken. Dit betekent, dat het piekvermogen dat de zendbuis kan verdragen (achtmaal zo groot als de normale in een zijband vertegenwoordigde energie) ten volle kan worden uitgebuit. Men zegt in dat geval, dat er dan aan ontvangtzijde een winst te boeken valt van 9 decibel, hetgeen voor CW-toepassing uitermate nuttig is ter vergroting van het afstandbereik.

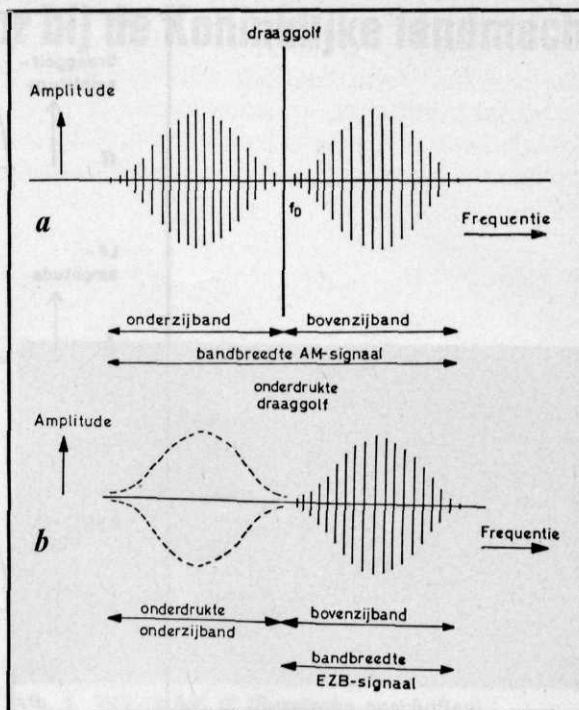
Handhaving van de oude DZB betekent derhalve een grote energieverspilling.

Nu het bovendien, dank zij geavanceerde technieken op het punt van frequentiedelingen en vermenigvuldigingen in relatie tot een aantal frequentiestandaarden, mogelijk is geworden voor het hogere frequentiebereik — voor AM-doeleinden tot 30 MHz — de benodigde hoge frequentiestabiliteit van 0,00005% te bereiken, kan aan de zijde van het ontvangedeelte de noodzakelijke kunstmatige en exacte draaggolffrequentie worden opgewekt die, gemengd met de ontvangen zijband, ná demodulatie de oorspronkelijke spraakfrequenties te voorschijn brengt.

Voordat een dergelijke frequentienauwkeurigheid kon worden bereikt, was ontvangst van EZB een moeilijk praktisch toe te passen zaak die eerder leidde tot ontvangst van een soort apengekrijs dan van een herkenbare menselijke stem.

De verstaanbaarheid wordt met EZB nog op een andere wijze gediend. De bekende ruis ten gevolge van ontvangst van de zendsignalen is bij AM recht evenredig met de ingenomen bandbreedte. Daar deze tot de helft wordt teruggebracht, levert dat een extra winst op van 3dB.

We kunnen, de winsten optellende, in totaal dan een signaal-ruisverhoudingverbetering incasseren

Afb. 3

van 12 dB. Dit maakt het nu weer goed mogelijk, met succes datatransmissie en radiotelex over AM-radionetten toe te passen.

Al de genoemde factoren hebben ertoe geleid, ten einde het toegenomen telefonie- en telexverkeer over grotere afstanden te kunnen afwickelen, de laatste typen DZB zendontvangers die bij het Nederlandse Legerkorps in gebruik zijn, te vervangen door EZB-apparatuur.

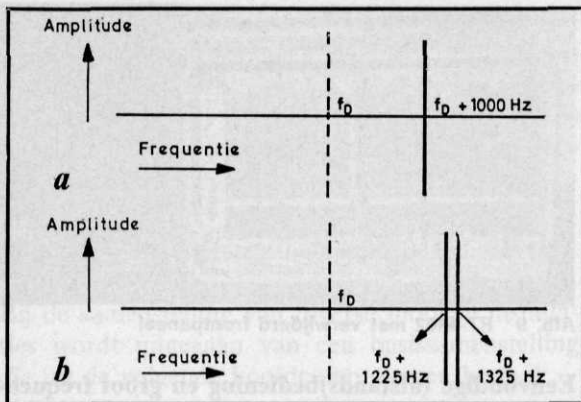
De KL/GRC-4394

Voordat in de jaren '70 aan Collins Radio Company (US) de ontwikkelingsopdracht werd gegeven voor een deel van de voor de Kl nodige apparatuur, waren reeds met een kleine proefserie, bestaande uit apparatuur van de standaardserie, goede ervaringen met radiotelefonieverbindingen verkregen.

Een deel van de zo ontstane KL/GRC-4394 zendontvangers zal in uitsluitend voor radiotelefonie ingerichte EZB-installaties (in 1-tonners) worden toegepast.

Een groot aantal van deze zendontvangers zal, gecompleteerd met hulpapparatuur, op soortgelijke wijze als bij de FM-3600-serie, worden opgenomen in radiotelefonie/telexnetten voor het grotere-afstandbereik.

In beide gevallen blijft de radiotelegrafie ook tot de toepassingsmogelijkheden horen. Dit geschiedt

Afb. 4

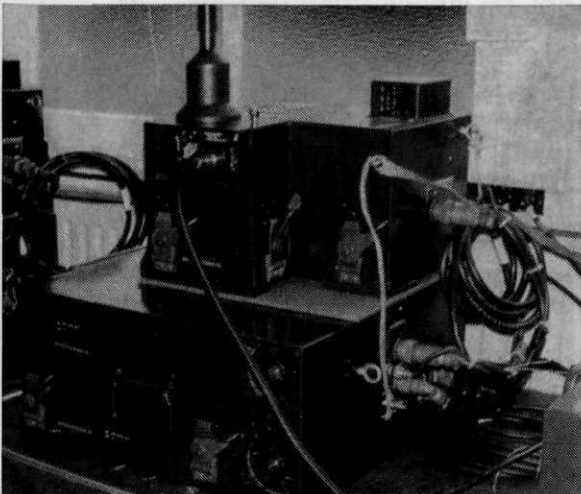
dan door een toon van 1000 Hz te enten in de bovenzijband op de draaggolfrequentie (afb. 4a). De toon wordt door een seinsleutel in het ritme van het morsealfabet in- en uitgeschakeld. Bij de tegenposten wordt dit signaal dan weer als een reeks morsetoontjes van 1000 Hz ontvangen.

De radiotelex wordt op soortgelijke wijze toegepast, zij het dat, ten gevolge van de door een telexapparaat veroorzaakte ritmische onderbreking van een gelijkstroomcircuit, afwisselend vervangende toonfrequente signalen worden gecreëerd. Het stroomvoerende signaal komt dan overeen met 1325 Hz en het stroomloze met 1225 Hz.

Door de EZB-zender wordt dan afwisselend in het radiotelegrafietempo een draaggolf uitgezonden die als het ware 100 Hz verschuift. In afb. 4b is dit voor de bovenzijband getekend. Deze methode kan ook voor de onderzijband (spiegelbeeldig) worden gerealiseerd, mits de tegenpost ook op die onderzijband werkt.

Een gedeelte van de EZB-installaties die telex-

Afb. 5 Zendontvanger RT-4402 met erop geplaatste HF-afstemmer RF-4403

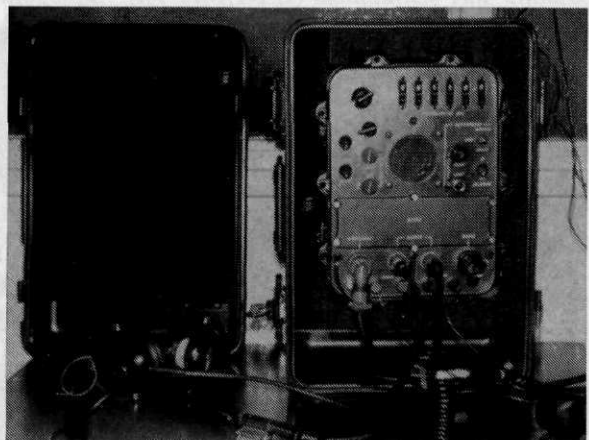

faciliteiten bezitten, wordt bovendien uitgerust met zg. on-line cryptografieapparatuur. Het uit te zenden telexsignaal wordt daarbij vooraf automatisch gemengd met een cryptosignaal, waarvan de ontcijfersleutel uitsluitend in de apparatuurinstelling van de tegenposten ligt opgesloten.

Het verzenden van geheime informatie kan, evenals bij de FM-3600-serie, bovendien met hoge snelheid geschieden, door de berichten tevoren op geperforeerde band vast te leggen en via een bandlezer te verzenden.

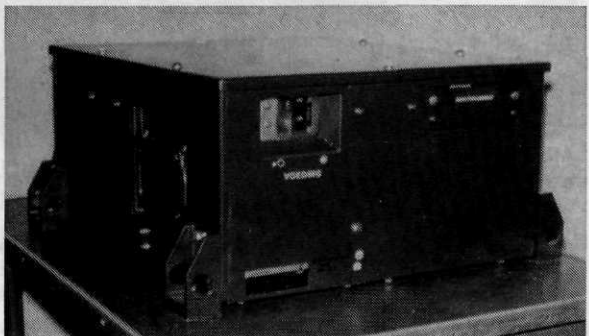
De KL/GRC-4394 is, met uitzondering van een zendbuis, volledig getransistoriseerd en bestaat behalve uit de eigenlijke zendontvanger RT-4402 nog uit de regelaar C-4526 (met ingebouwde luidspreker), de HF-afstemmer RF-4403 en het voedingstoestel PP-4415, elk bestand tegen onderdompeling in water van 1 m diep (afb. 5, 6, 7, 8). De zendontvanger is samengesteld uit de volgende, van omkastingen voorziene, in- en uitschuifbare componenten: de ontvanger/stuurtrap, de preselector, de vermogensversterker en de voedingseenheid (afb. 9).

Ook de andere genoemde apparaten zijn opgebouwd uit verwisselbare vlakke modulen.

Afb. 6 Regelaar C-4526 in kast met deksel

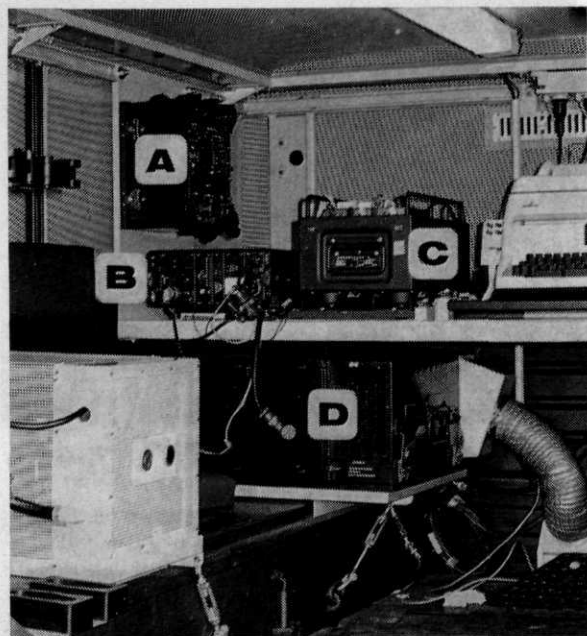
Afb. 7 Voedingstoestel PP-4415

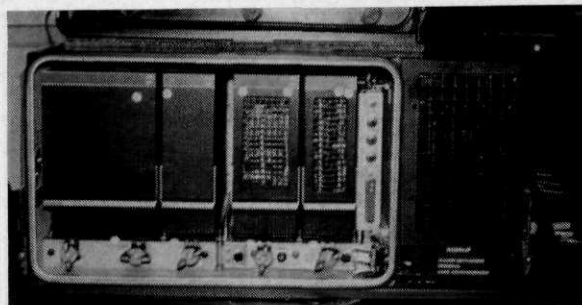
Afb. 8 EZB-apparatuur met audio-garnituur

Te zamen met telex- en cryptoapparatuur wordt de KL/GRC-4394 in verschillende variaties vrijwel uitsluitend samengesteld tot 1-tonner of 3-tonner voertuiginstallaties, voor een bereik van 60 of 100 km simplexverkeer (afb. 10 en 11).

Afb. 10 Interieur EZB-installatie KL/MRC-5062
A regelaar C-4526, B TH-3676B, C afstandbedieningskast voor vercijfer toestel, D zendontvanger RT-4402

Afb. 11 Interieur EZB-installatie KL/MRC-5062
E Siemens verreschrijver TT-4230, F HF-afstemmer RF-4403, G Siemens schrijf-ponsontvanger TT-4229, H voedingsstoestel PP-4415

Afb. 9 RT-4402 met verwijderd frontpaneel

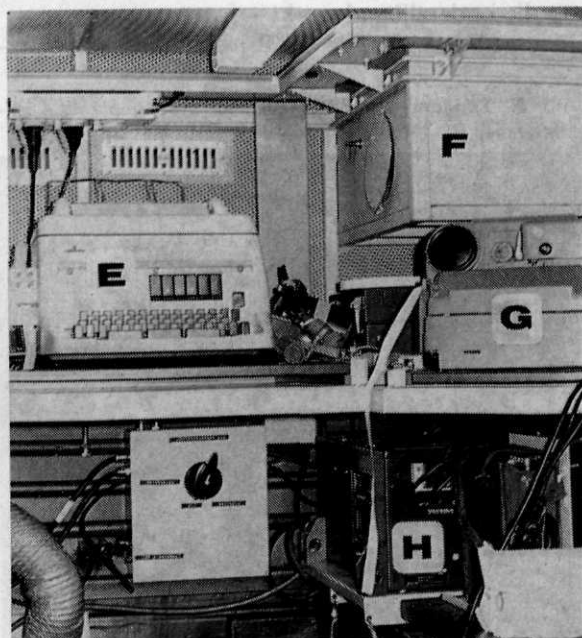
Eenvoudige (afstands)bediening en groot frequentiebereik

Bij de KL/GRC-4394 is geen tijdrovende afregel-procedure nodig, zoals voorheen bij de vorming van radionetten op telegrafie- of telefoniebasis.

De frequentie wordt op de regelaar met zes ratelhefboompjes ingesteld, waarna automatisch met behulp van een digitale frequency synthesizer de afstemkringloop binnen 5 seconden tot stand komt.

Het frequentiebereik loopt van 2 tot en met 29,9999 MHz in discrete stappen van 100 Hz. Waar de bandbreedte op 4,4 kHz is gebracht kan zodoende worden gesproken van in totaal 6363 enkelzijbandkanalen.

De antenneafstemming en aanpassing aan het gekozen type antenne (staaf-, dipool-, lange-draad-, coaxiaal-, of hoge-bandantenne) zijn eveneens volautomatisch. De HF-afstemmer, waarop de antenne wordt geplaatst of aangesloten, mag zelfs 30 m buiten het voertuig zijn opgesteld.

Het zendvermogen van 400 W kan desgewenst tot ca. 60 W worden teruggebracht. De regelaar kan op een afstand tot 2 km via veldkabel zijn functies vervullen; bij toepassing van 2 regelaars is behalve intercommunicatie ook alternatieve bediening mogelijk.

Opbouw EZB-radiotelefonie/telexinstallaties

Bij de samenstelling van diverse mobiele installaties wordt uitgegaan van een basissamenstelling die uit de volgende hoofdcomponenten bestaat:

- EZB-radio-installatie KL/GRC-4394;
- tweede regelaar C-4526;
- antennemast AB-4514 (ca. 12 m);
- glasfiber staafantenneuitrusting AS-4529 (ca. 9,8 m);
- horizontale antenneuitrusting.

Dit geheel, ingebouwd in een huif op een 1-tonner — van waaruit 24 V accuvoeding plaatsvindt — voorzien van een 220 V/4 kW dieselaggregaat op aanhanger, wordt de radiotelefonie-installatie KL/MRC-5060 genoemd.

Wanneer de KL/MRC-5060 geen 220 V voorzieningen heeft, wordt zij KL/MRC-5063 genoemd (de aanhanger ontbreekt dan).

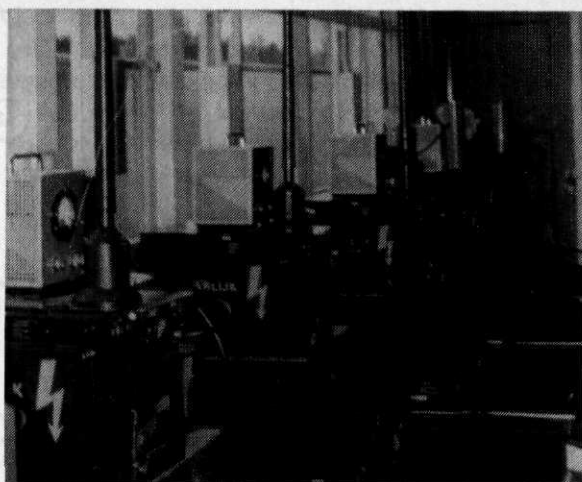
Wordt de —5060 uitgebreid met telex- en crypto-apparatuur dan ontstaat de —5062, en deze wordt, als zij een extra telescopische mast zou krijgen om het afstandbereik op 100 km te brengen, een —5100. Indien deze laatste nu in een 3-tonner is gehuisvest, verandert de benaming in —5110. In deze 3-tonner is tevens de bekabeling voorbereid voor plaatsing van een extra zendontvanger.

Heeft men de radiotelefonie/telexinstallatie KL/MRC-5062 op haar beurt ontdaan van de tweede regelaar, dan levert zulks een —5064 op; deze komt na verlies van de cryptoapparatuur —5061 te heten.

De KL/MRC-5064, voorzien van een extra telescopische mast krijgt de aanduiding —5101. De aldus verkregen 7 extra variëteiten gaan de oude AM-apparatuur van middelbaar vermogen (AN/GRC-19 en KL/GRC-3035) en groot vermogen (KL/MRC-399) vervangen.

Samenwerking met andere installaties

Hoewel bij de telexinformatieoverdracht (afb. 4b) kan worden gesproken van „frequency shift” (FS) valt daarmee niet, zoals met de AN/GRC-26A het geval is, tegelijkertijd een spraakover-

Afb. 12 Leslokaalopstelling met toegevoegde antenne-stroommeters

dracht te combineren. Bij de AN/GRC-26A wordt nl. de draaggolf bij stroomvoerend signaal met 850 Hz in frequentie verlaagd (FS) en blijft bij stroomloos telexteken ongewijzigd. De modulatie diepte voor (AM) spraak moet bovendien tegelijkertijd beneden 80% blijven.

Met de —26A is zodoende voor de KL/GRC-4394 alleen op radiotelefoniegebied samenwerking mogelijk. Met AM(DZB)-installaties van andere fabrikaten en typen kan binnen de ontworpen frequentieband en het haalbare afstandbereik altijd een radiotelefonieverbinding worden onderhouden. Daartoe zendt de KL/GRC-4394 naar keuze een draaggolffrequentie met onderdrukt vermogen (een zg. equivalent van DZB) uit om de tegenpost het afstemmen mogelijk te maken.

Invoering

In 1974 hebben troepenbeproevingresultaten o.m. opstellings- en constructieverbeteringen tot gevolg gehad, waardoor dit jaar een begin kan worden gemaakt met de invoering in de KI van de EZB-installaties die door Siemens Nederland N.V. te Den Haag worden geassembleerd in militaire opbouwvoertuigen.

Bij deze fabricage wordt grote aandacht besteed aan een zo comfortabel mogelijk, goed verlichte en snel te bedienen opstelling van (hulp)apparatuur.

De toepassing van principes van de ergonomie hebben het mogelijk gemaakt dat van een geringere bemanningssterkte (3 man) per voertuig een efficiënter gebruik kan worden gemaakt.

Om bij de invoering van de EZB-installaties daarop tijdig opgeleid personeel te kunnen indelen,

wordt thans bij het Verbindingsdienst Opleidingscentrum te Ede met zg. uitgebouwde apparatuur klassikale instructie verricht (afb. 12).

Afregelinstructies

Om niet voor elk type installatie in aparte, zg. instructiekaarten te vervallen, is gekozen voor in toepasselijke hoofdstukken verdeelde afregel- en bedieningsinstructies die, mede door een chronologische indeling, beogen de gebruiker stap voor stap naar het gewenste doel (een betrouwbare verbinding) te brengen.

Deze methode leidde ertoe dat slechts twee „instructiekaarten” (eigenlijk instructieboekjes) nodig zijn, nl. IK11-530 (niet-cryptobeveiligde installaties) en de IK11-531 (cryptobeveiligde installaties), voor de eerdergenoemde acht verschillende EZB-opbouwvoertuigen.

Gebruik

De nieuwe familie van EZB-installaties zal een grote verscheidenheid van taken toebedeeld krijgen. Zo zal de KL/MRC-5060, uitsluitend op telefonie, voornamelijk zijn bedoeld voor verkeersleidingsnetten; de —5061 neemt de zg. onbeveiligde telexmeteoberichtgeving ten behoeve van artillerie-eenheden voor haar rekening.

De —5062 en —5064 gaan cryptografisch beveiligd telexverkeer voor diverse bk-netten op maximale afstanden van 60 km afwickelen. De —5100 zal hetzelfde doen voor het bereik tot ca. 100 km. De luchtsteunnetten worden straks verzorgd door

de —5110, die bovendien ook kan worden gebruikt, na toevoeging van extra telex- en crypto-apparatuur, voor toepassing van volduplex telexbedrijf. Voor het laatste wordt dan een extra frequentie toebedeeld i.v.m. gescheiden zend- en ontvangweg.

In het geval data in een bepaalde verbinding moeten worden overgebracht, zal zulks op overeenkomstige wijze geschieden als voor telexsignalen. Afb. 13 is een voorbeeld van toepassing van EZB-radiotelefonie- en EZB-radiotelexnetten op Lk-niveau. In dit overzicht zijn de onderscheidene typen installaties slechts met de laatste 2 cijfers weergegeven.

Samenvatting

Met de toepassing van EZB-installaties is behalve een efficiënter gebruik van personeel per voertuig een groter afstandbereik bij hetzelfde zendvermogen verkregen.

Bovendien kan door het wegvallen van het gebruik van (morse)telegrafie een einde komen aan de moeizame opleiding van dienstplichtige telegrafisten.

Ten slotte wordt door introductie van datatransmissie een nieuwe vorm van informatieoverdracht toegevoegd aan de reeds bestaande van telefonie en telegrafie.

Literatuur

G. de Nie — *Mil. Spect.* **139**(1970)(12)568.

T. Ritzema en G. J. Huijsman — *Mil. Spect.* **143**(1974)(2)66.

Het recht op verzet

dr. F. Snapper

Het aloude recht op verzet geeft de burger en de militair het recht zich te verzetten tegen autoriteiten, die hun bevoegdheden overschrijden. Het stelt de burger en de militair in staat hun vrijheden te handhaven.

Ter verduidelijking dienen in de eerste plaats de volgende begrippen te worden toegelicht:

- vrijheden;
- bevoegdheden van autoriteiten;
- recht.

Vrijheden

Alvorens het begrip „vrijheid” toe te lichten moeten wij ons realiseren dat de mens lid is van vele groepen. Hij is burger van een staat, hij is inge-

Het is zeker niet denkbeeldig dat nevenstaande ontboezemingen zullen kunnen leiden tot misschien zeer bewogen discussies. Maar al te graag wil de mens aanspraak maken op het recht zich te verzetten tegen wat hem niet bevalt, zonder evenwel bereid te zijn datzelfde recht te erkennen van hen met wie hij het oneens is.

Het vraagstuk is niet alleen gecompliceerd, het leent zich bovendien voor uiterst subjectieve interpretaties: wie het verzet onder een dictatuur geoorloofd, doch in een democratie verwerpelijk acht, behoeft slechts de „structuren” van de opponent te brandmerken als dictatuur en zelf demonstratief te zwaaien met het democratische vaandel om naar believen actiegroepen te kunnen toejuichen dan wel veroordelen om hun lofwaardig streven resp. verfoeilijke terreurdaden!

De auteur — in deze kolommen zeker geen onbekende — heeft dan ook wel enig risico genomen met het aan de lezers voorleggen van zijn persoonlijke visie. Hun reacties daarop worden met belangstelling te gemoetgezien.

HR

zetene van een gemeente, hij is werknemer in een bedrijf, hij is lid van een club. In een land als Nederland is men *vrij* lid te worden van een groot aantal organisaties. Dit betekent dat de autoriteiten over het algemeen geen invloed uitoefenen op het besluit, al of niet als lid toe te treden. Hierbij merkt *Schuyt* het volgende op [1]:

Met de andere leden van de groepen, waarvan we deel uitmaken delen we gemeenschappelijke waarden en normen, vooronderstellingen over het verleden van de groep en over de in de toekomst na te streven doelstellingen.

In dit verband tekent hij aan dat iedere groep berust op vormen van geroutineerd gedrag, op vanzelfsprekendheden, doch dat deze vanzelfsprekendheden niet onwankelbaar zijn. Er kunnen nieuwe gebeurtenissen of feiten plaatsvinden, waardoor men voor de keuze wordt geplaatst of men de groep en haar normen trouw blijft, of dat men uit de groep treedt en een nieuwe groep zoekt. *Schuyt* wijst er dan ook op dat hier het begrip loyaliteit zijn intrede doet. Hij zegt dan:

Loyaliteit impliceert altijd een keuze ten gunste van een aantal met anderen gedeelde vooronderstellingen en gemeenschappelijke waarden. Loyaal zijn betekent dat men een aantal uitgangspunten met anderen blijft delen ook als men daar bezwaren tegen voelt, (...) loyaliteit is niet hetzelfde als gedwongen medewerking, slaafse navolging van bevelen of passieve conformiteit aan verwachtingen.

Met inachtneming van het begrip loyaliteit, zoals hierboven gedefinieerd, onderscheidt *Schuyt* twee vrijheidsbegrippen: hij maakt verschil tussen „vrij om te” en „vrij van”. Volgens hem legt dit laatste vrijheidsbegrip te veel de nadruk op het individualisme, „het zich niet te hoeven binden aan zijn medemensen” [2]. In dit artikel zal vrijheid alleen worden gebruikt in de betekenis van „vrij om te”, de vrijheid door gekozen loyaliteit. *Schuyt* wijst er bovendien op dat:

... vrijheid door gekozen loyaliteit betekent per definitie sociale interactie en communicatie, vrijheid

impliceert handelen dat betrokken is op medemensen. [3]

Deze visie op vrijheid vindt haar oorsprong in het Griekse denken, dat volgens *Sabine* [4] door Aristoteles als volgt werd geformuleerd:

Aristotle had held that the two essentials of citizenship where that is should be a relation between equals, rendering a voluntary loyalty to a government having lawful rather than despotic authority.

Men moet hierbij bedenken, dat de filosofie van Aristoteles was gericht op de Griekse stadstaat, waar alleen de burgers (citizens) gelijke rechten hadden; uitgesloten daarvan waren vreemdelingen, barbaren en slaven.

Het Christendom breidde dit begrip van gelijkheid uit tot alle mensen, *Sabine* geeft hierop de volgende toelichting:

It (het Christendom) had therefore to dilute the content of individual personality, either to a somewhat mystical equality in the eyes of God or to the equality of every man in the eyes of the law, neglecting inequalities of intelligence, character and property. But though more abstract it could still argue, like Aristotle, that free citizenship implies some sphere of like treatment within which the state should be no respecter of persons. It had also, like Aristotle, to hold that the claim to authority is a claim of right and not of force, a claim to which a man of goodwill can assent without the loss of his proper moral dignity.

Bevoegdheden van autoriteiten

De opvattingen over de omvang van de bevoegdheden „to which a man of good will can assent without the loss of his proper moral dignity” zijn aan veranderingen onderhevig. Om de veranderingen in bevoegdheden van autoriteiten toe te lichten kan in het kader van dit artikel met de volgende twee voorbeelden worden volstaan.

In de jaren '30 mocht het Centraal Bureau voor de Statistiek onder nummer de gegevens publiceren van elk van de deelnemende gezinnen aan de enquête betreffende de gezinsconsumptie. Bij de volkstelling van 1970 daarentegen werd het Centraal Bureau voor de Statistiek opgedragen, de individuele gegevens — die veel minder gedetailleerd waren dan van de eerstgenoemde enquête — na twee jaar te vernietigen. Over publicatie van de gegevens per gezin onder nummer werd niet eens gesproken.

Het zg. bankgeheim daarentegen werd vóór de Tweede Wereldoorlog op veel stringenter wijze gehandhaafd dan thans het geval is.

Recht

Onder recht valt een aantal begrippen, die ik in het kader van dit artikel hieronder nader zal toelichten.

Rechtsbeginselen

Rechtsbeginselen zijn algemeen aanvaarde begrippen, waarop in een samenleving — onder de huidige omstandigheden meestal een soevereine staat of een aantal soevereine staten — de rechtsregels zich baseren.

Rechtsbeginselen zijn moeilijk te definiëren. Zij zijn te vinden in documenten als: de *Verklaring van de Rechten van de Mens*, het *Verdrag van Rome*, de *Grondwetten* van verschillende landen. Onder rechtsbeginselen worden begrepen: het recht op zelfbeschikking voor de volkeren, het recht op eigendom voor de individuen, het recht op vrije meningsuiting, het beginsel, dat iedereen wordt geacht onschuldig te zijn tenzij het tegendeel wordt bewezen; en niet te vergeten: het recht op verzet.

De zg. *positivistische rechtsschool* aanvaardt deze rechtsbeginselen slechts indien ze in een (grond)wet uitdrukkelijk zijn geformuleerd. Hiertegen verzetten zich de fenomenologen zoals Schuyt die, uitgaande van de steeds evoluerende verschijnselen, van oordeel zijn dat de interpretatie van onze rechtsbeginselen, ook op korte termijn, zich aan deze evolutie moet aanpassen.

Rechtsregels

Rechtsregels zijn regels, die onze betrekkingen met onze medemensen regelen. Zo nodig kunnen deze door de samenleving worden afgedwongen. Deze regels worden toegepast bij het bestraffen van moorden, diefstallen, verkeersovertredingen, het toekennen van schadevergoedingen, enz.

Het natuurrecht

Het natuurrecht, dat in het oude Griekenland sinds het optreden van Socrates (470—399 vC) sterk werd ontwikkeld, is van grote invloed geweest op de theorie van het recht op verzet.

Volgens het natuurrecht is er een aantal door de menselijke rede te vinden, overal en altijd geldende, rechtsregels of althans rechtsbeginselen, waarvan de rechtsregels kunnen worden afgeleid.

De aanhangers van het positivisme zien het recht primair als regeltoepassing van een systeem van rechtsregels die alle zijn gebaseerd op, en hun gel-

digheid ontlenen aan, een grondregel. Andere onderzoekers, waaronder Schuyt, hebben daartegen grote bezwaren.

Dat verschil in opvatting is vooral van belang waar het gaat om de rechtvaardiging van het recht op verzet. In beginsel is men het immers wel erover eens dat er zich situaties kunnen voordoen waarin het uitoefenen van het recht op verzet is geoorloofd. De verschillen van mening treden eerst naar voren wanneer het gaat om de vraag onder welke omstandigheden men dit recht mag toepassen. *Langemeijer* is van oordeel, dat het niet goed denkbaar is het recht op verzet als regelmatige werking van geldend recht praktisch toe te passen [6]. *Heyland* daarentegen oordeelt daarover anders [7]. Het recht op verzet — volgens democratische opvattingen in een dictatuur te allen tijde geoorloofd — dient in een democratie slechts in de uiterste noodzaak te worden toegepast. Ik kom hierop later nog terug.

Het gewoonterecht

Een andere belangrijke pijler waarop men het recht op verzet baseert, is het gewoonterecht der oude Germanen. Volgens dit recht bestond er een contract tussen vorst en onderdanen. De vorst diende, ten behoeve van de onderdanen, het recht te handhaven en als opperbevelhebber zijn onderdanen te beschermen tegen aanvallen van buiten af. Op hun beurt waren de onderdanen aan de vorst gehoorzaamheid verschuldigd. Schoot de vorst in zijn bovenvermelde taken tekort dan waren de onderdanen van hun gehoorzaamheidsplicht ontslagen en konden zij een nieuwe vorst kiezen.

Het hieraan ontleende recht op verzet werd voor de eerste keer schriftelijk vastgelegd in 842 te Straatsburg, toen Lodewijk de Duitser en Karel de Kale hun bondgenootschap tegen hun broer Lotharius met een eed bezegelden. In deze eedsformulering werd de clause opgenomen, dat de onderdanen van deze koningen niet langer tot gehoorzaamheid zouden zijn verplicht, indien deze vorsten hun eed zouden breken.

Met betrekking tot de zg. „Straatsburgse eed” moet nog worden vermeld dat bij dit staatsstuk — een der eerste die zowel in de Duitse als de Romaanse taal werden vastgelegd — het recht op verzet aan onderdanen individueel werd toegekend [8].

Meijers is van oordeel, dat het Germaanse (gewoonte)recht zijn grootste evolutie heeft gehad in de periode tussen de 9e en 12e eeuw, een periode

van de Middeleeuwen waarvan wij heel weinig weten [9]. Uit het bovenstaande blijkt dat reeds voordat deze verdere ontwikkeling plaatsvond het recht op verzet een belangrijke plaats in het Germaanse recht innam.

Schuyt is van oordeel dat in het begrip gewoonte-recht een tegenstrijdigheid zou kunnen zitten. Hij verwijst hiervoor naar Kropotkin, volgens wie orde wordt beheerst door gewoonten die het resultaat zijn van een proces van evolutie. Kropotkin wijst erop, dat in een primitieve samenleving, waar nog generlei vorm van recht bestaat, de orde wordt beheerst door deze gewoonten.

Schuyt stelt, in navolging van Kropotkin, dat de aanvaarding van gewoonten als recht nog geen waarborgen scheidt dat de veranderde rechtsovertuiging door de rechter zal worden toegepast [10]. Naar aanleiding hiervan wil ik erop wijzen, dat in Engeland reeds in de 14e eeuw grote bezwaren rezen tegen de zg. „common law courts”. Deze rechtbanken spraken recht op grond van gewoonten die vele honderden jaren oud waren. De instelling van het „chancery court”, dat recht sprak volgens „equity” (billijkheid), bleek toentertijd een noodzakelijke aanvulling op de common law courts.

In het bestek van dit artikel zal ik niet verder ingaan op de ontwikkeling van het Angelsaksische recht. Wel wil ik de aandacht erop vestigen dat Schuyt de toepassing van de op dat recht gebaseerde Amerikaanse wetten op hen, die tijdens de Vietnam-oorlog burgerlijke ongehoorzaamheid pleegden, onredelijk zwaar vond. Hij is dan ook van oordeel dat de rechterlijke macht zich zeer terughoudend opstelt, wanneer het erom gaat de wetten zodanig toe te passen dat zij de maatschappelijke evolutie bevorderen [11].

In dit verband zou ik erop willen wijzen, dat rechtsgeleerden het erover eens zijn, dat recht in het algemeen stabiliteit verlangt. De grote Nederlandse rechtsgeleerde Meijers maakt daarop geen uitzondering [12].

Het probleem van stabiliteit en evolutie

Langemeijer definieert evolutie als de geleidelijke, regelmatige, rechtmatige verandering, en revolutie als de bruuske, onregelmatige, wederrechtelijke. Hierbij wil hij de revolutie nog wel erkennen als een bijzondere vorm van evolutie, zoals de opstand van de Nederlanders tegen Philips II [13]. Hij brengt voorts het begrip evolutie in verband met het begrip democratie. Volgens hem sluit het begrip democratie een ruime mogelijkheid in van

verandering van recht in overeenstemming met het bestaande recht zelf. Daarmee ontkent hij niet de mogelijkheid van een gerechtvaardigde revolutie in een democratisch georganiseerde samenleving:

Zou een vleesetende meerderheid een minderheid tot haar voedingsmiddel bestemmen dan heeft deze minderheid zeker het recht op verzet. [14]

Hierop kom ik nader terug.

Het probleem van stabiliteit en evolutie heeft Portalis, die in 1800 de Franse Code Civil opstelde, eveneens beziggehouden. Hij schreef indertijd [15]:

Les codes des peuples se font avec le temps; mais à proprement parler, on ne les fait pas... L'office de la loi est de fixer, par de grandes vues, les maximes générales du droit... C'est au magistrat et au jurisconsulte, pénétrés de l'esprit général des lois, à en diriger l'application.

Deze uiteenzetting dient verder te worden uitgewerkt aan de hand van de opvattingen van de *historische school*, zoals indertijd door Friedrich Carl von Savigny ontwikkeld. Deze opvattingen houden in dat het recht verschilt naar plaats en tijd. Dit betekent dat het recht van dezelfde plaats in de loop der tijden aanzienlijk kan veranderen. De Blécourt wijst erop, dat het recht samenhangt met de maatschappij, die historisch veranderlijk is:

Onder invloed van tal van verschillende factoren veranderen zowel de samenleving als de zedelijke opvattingen en deze veranderingen brengen noodzakelijkerwijze op den duur wijzigingen in het recht mede. [16]

Het is onder invloed van de veranderingen van de zedelijke opvattingen en verschillende andere factoren die de ontwikkeling van onze maatschappij beïnvloeden dat, om met Portalis te spreken, de wetgeving slechts de algemene lijnen en de beginselen voor het recht kan geven. De uitwerking daarvan was in Portalis' tijd gelegd in de handen van de magistraat en de „jurisconsulte”, die over het algemeen uit juristen bestonden. De Blécourt wijst dan ook erop, dat het recht op den duur moet worden gewijzigd. Hij accepteert een zekere vertraging in de aanpassing van het recht aan de behoeften van onze maatschappij. Schuyt en de zijnen vinden, dat deze aanpassing aan te grote vertragingen onderhevig is [17].

Hierbij wil ik in herinnering brengen, dat Clemenceau indertijd heeft gezegd dat oorlog te belangrijk is om alleen aan generaals te worden overgelaten. Naar analogie daarvan ben ik onder de huidige omstandigheden van oordeel, dat het recht te belangrijk is om alleen aan juristen te worden over-

gelaten. Heden ten dage kan de jurist niet meer alle sociologische invloeden op de juiste wijze beoordelen, zoals hij dat nog wel kon doen ten tijde van Portalis. In het kader van dit artikel kan ik slechts erop wijzen dat het probleem van de samenwerking op dit gebied tussen juristen, sociologen en andere wetenschappelijk opgeleide deskundigen nog lang niet is opgelost.

Ondanks de moeilijkheden die op dit terrein liggen, blijft het recht evolueren. In Nederland komen soms, zonder dat de wetgeving wordt gewijzigd, belangrijke veranderingen in de interpretatie van wetsartikelen tot stand. Kunst wijst erop, dat reeds vóór men in 1947 besloot het Burgerlijk Wetboek te vervangen, het maatschappelijk leven en de veranderde rechtsovertuiging drongen naar uitleggingen van de wet „waar de wetgever van 1838 niet van gedroomd heeft”. Een bekend voorbeeld daarvan is het arrest van de Hoge Raad van 31 januari 1919. Daarin werd de onrechtmatige daad niet langer identiek geacht met de onwetmatige daad, maar zodanig uitgebreid dat „ook het onzedelijke en het maatschappelijk onbetamelijke” eronder kwamen te vallen [18].

Recht tot weerstand en recht op verzet

Langemeijer maakt geen onderscheid tussen het „recht tot weerstand” en het „recht tot revolutie” [19]. Hij gebruikt beide begrippen door elkaar. Schuyt daarentegen geeft een heel continuum, dat begint met legale acties en eindigt met revolutie. Hij schetst dit continuum als volgt [20]:

1. *legale protestvormen (smeekbede, petitie, demonstratie, sommige stakingen);*
2. *non-coöperatie (boycot, sommige stakingen, afwezig blijven, niet stemmen om politieke redenen);*
3. *geweldloze directe actie (Gandhi's satyagraha);*
4. *burgerlijke ongehoorzaamheid;*
5. *geweldloze weerbaarheid en gewelddoos burgerlijk verzet;*
6. *burgerlijk verzet (sabotage, gewelddadige acties);*
7. *gewapend verzet, guerrilla;*
8. *rebellie;*
9. *revolutionair verzet.*

Ik heb Langemeijers term „recht tot weerstand” niet overgenomen, omdat hij dit direct betreft op het revolutionair verzet. Ik heb de term „recht op verzet” gekozen omdat ik alle niet-legale protestvormen, dat wil zeggen alle acties van non-coöperatie tot en met revolutie, tot verzet wil rekenen. Hiermee wordt verwarring met Langemeijers terminologie voorkomen.

Waarden, normen en regels

Waarden, normen en regels zijn voor iedere samenleving van zeer groot belang. Bij de uitoefening van het recht op verzet oefenen zij een belangrijke invloed uit. Waarden, normen en regels zijn volgens de zg. positivistische, functionalistische sociologie, de *determinanten* van het maatschappelijk handelen. Volgens de fenomenologische opvattingen worden ze gezien als *oriëntatiepolen*. De fenomenologen, zoals Schuyt, zijn van oordeel dat het deze oriëntatiepolen zijn, die in een bepaald geval betekenis verlenen aan sociaal handelen. Schuyt wijst er verder op, dat waarden met elkaar in een dialectische spanningsrelatie kunnen staan. Schuyt geeft drie mogelijkheden om deze spanningen op te lossen.

De eerste is de *totalitaire* oplossing, waarbij alle contrasterende, dialectische en incongruente waarden worden herleid tot uiteindelijke waarden. De voorbeelden van dergelijke uiteindelijke waarden die Schuyt geeft, zijn de volgende:

*de wil van het Germaanse volk;
de historische dialectische gang van de geschiedenis, geopenbaard in de dictatuur van het proletariaat.*

De tweede oplossing is de *functionalistische*, die volgens Schuyt:

... ligt in het creëren van een schema waarin zoveel mogelijk potentiële conflicten tussen twee of meer waarden op voorhand worden geëvalueerd; de oplossing wordt in het schema opgetekend en het schema dient als beslissende factor in toekomstige conflicten... De sociale rol geeft de doorslag.

Het op deze rol gebaseerde gedrag moet dan ook consistent zijn. Schuyt geeft hiervoor de volgende voorbeelden:

*de man die nimmer wil doden en dus niet in het leger gaat;
het leger dat nimmer wil verliezen en zich niet terugtrekt uit een slag omdat het nog nooit verloren heeft.*

We kunnen het met Schuyt erover eens zijn, dat een dergelijke volledige consistentie tot desastreuze gevolgen kan leiden.

De derde oplossing die door Schuyt wordt aanbevolen, is *inconsistentie*. Daarmee verwerpt hij bij het oplossen van problemen een definitieve oplossing die voor alle tijden geldt. Hij wijst ook erop, dat inconsistent gedrag een dagelijkse bezigheid is

van alle mensen. Consistentie legt volgens hem de basis voor fanatisme, „terwijl inconsistentie tolerantie bevordert”. Tevens merkt Schuyt op dat de werkelijke vraag, die door inconsistentie wordt gesteld, de vraag is naar „tolerantie voor intolerantie”. Dit is tevens het probleem van de democratische rechten voor de niet-democraten, en het probleem van de ongehoorzaamheid van de overigen gehoorzame burger. De oplossing van dit probleem vinden we, volgens Schuyt, bij Kolkowski, die stelt dat er een aantal elementaire situaties is waarbij we niet meer inconsistent kunnen zijn. Deze zijn onder meer: genocide, open agressie, martelen, het mishandelen van weerlozen [21]. Volgens mij is het in levensgevaar komen te verkeren van bevolkingsgroepen wel een van de belangrijkste elementaire situaties.

Het is hierbij van belang erop te wijzen, dat ook de opvattingen betreffende elementaire situaties zich in de loop der eeuwen kunnen wijzigen. Het folteren van verdachten werd enkele eeuwen geleden gerechtvaardigd geacht. Heden ten dage wordt het als een niet te aanvaarden marteling beschouwd.

Schuyt legt uiteraard de nadruk op

... een steeds voortgaande communicatie om de problemen van concurrerende gezichtspunten op te lossen (...) waarin de betekenissen, die aan sociale handelingen worden gegeven steeds in wording zijn of steeds opnieuw ter discussie kunnen worden gesteld. [22]

Dit standpunt van Schuyt onderschrijf ik, want, doordat de opvattingen betreffende rechtsbeginselen — en in zekere zin ook van elementaire situaties — zich in de loop der eeuwen wijzigen, moeten deze steeds opnieuw ter discussie kunnen worden gesteld. Aan de voorwaarde, die Schuyt daarbij stelt — „een steeds voortgaande communicatie” — wordt in onze tijd, helaas, slechts in beperkte mate voldaan.

Alvorens hierop in te gaan zal ik eerst de verdere ontwikkeling van het recht op verzet, alsmede enkele verzetsbewegingen uit onze tijd in het kort behandelen.

Verdere ontwikkeling van het recht op verzet

Het recht op verzet heeft zich na 842 verder ontwikkeld. Vermeldenswaard is, dat de Duitse monnik Manegold von Lautenbach in zijn tussen 1083 en 1085 geschreven boek, „Liber ad Gebhardum”, reeds de theorie van de volkssoevereiniteit en het contract tussen vorst en onderdanen volledig had ontwikkeld. Hij heeft zijn boek geschre-

ven om aan te tonen, dat in de Investituurstrijd tussen Keizer Hendrik IV en Paus Gregorius VII het recht aan de zijde van de paus was. Deze laatste begreep echter heel goed dat het recht op verzet, zoals dit naar voren kwam in von Lautenbachs theorieën — die in beginsel geheel overeenkwamen met de beginselen die Rousseau zeven eeuwen later zou ontwikkelen — ook tegen zijn wereldlijke macht zou kunnen worden gebruikt; reden waarom hij dan ook van het Liber ad Geberhardum niets wilde weten [23].

Een belangrijke mijlpaal in de ontwikkeling van het recht op verzet is de „Magna Charta” van 1215 geweest. Volgens dit charter mochten de onderdanen van de Engelse koning het recht op verzet niet uitoefenen alvorens een college van 25 baronnen, gekozen door alle baronnen van het koninkrijk, de koning had veroordeeld.

Deze beperking bij de uitoefening van het recht op verzet heeft zich verder ontwikkeld toen uit de feodale maatschappij de zg. standenstaat ontstond. In de standenstaat beperkten de Staten, gekozen als vertegenwoordigers van adel, geestelijkheid en de stedelijke burgerij, de vorstelijke macht. Het waren deze Staten die beoordeelden of de onderdanen het recht op verzet mochten toepassen [24]. Van grote invloed op de ontwikkeling van het recht op verzet is de zg. „Joyeuse Entrée” van 1356 geweest. De joyeuse entrée — het eerste ceremoniële optreden in het openbaar van de nieuwe vorst — was voor de Staten de gelegenheid hun oude privileges te laten bekrachtigen. Bij de joyeuse entrée van Johanna van Brabant in 1356 werden de oude privileges in dit hertogdom betreffende rechtspraak, belastingheffing, enz., niet alleen bekrachtigd maar nog uitgebreid. Het recht op verzet werd als volgt geformuleerd [25]:

Nous consentons et accordons en ce cas auxdits prélats, barons, chevaliers, villes franchises et à tous autres sesdits sujets et bonnes gens qu'ils ne feront à Sa Majesté ses hoirs ou successeurs aucun service, ni obéiront en aucune chose dont elle aura besoin, ou qu'elle voudrait d'eux ou leur pourrait demander jusqu'à ce qu'elle leur réparé et redressé tel défaut, que ci-devant est mentionné, et en aura entièrement desisté, et y renonce audessus.

Philips II van Spanje heeft, toen hij in 1555 de regering aanvaardde, dit stuk nog met zijn eed bekrachtigd.

Philips II werd op 22 juli 1581 door de Staten-Generaal plechtig afgezworen. Een van de redenen hiervoor was, dat hij zelf zijn eed had gebroken doordat hij de in de Joyeuse Entrée gewaarborgde

privileges had geschonden. Hierbij werd uitdrukkelijk gestipuleerd dat niemand zich meer op de aan Philips II afgelegde eed zou kunnen beroepen. Daaruit blijkt duidelijk dat het toentertijd de Staten waren die beoordeelden of het recht op verzet, dat aan alle „bonnes gens” was toegekend, mocht worden uitgeoefend. Ongetwijfeld zal ook de Calvinistische opvatting over het recht op verzet een rol hebben gespeeld. Calvijn en zijn opvolger Beza hebben eveneens het recht op verzet tegen vorstelijke willekeur erkend. Zij hebben er echter geen twijfel over laten bestaan, dat de beoordeling of het recht op verzet mocht worden toegepast slechts toekwam aan de vertegenwoordigers der standen in vergadering bijeen [26].

Hugo de Groot, die ook het natuurrecht verder heeft ontwikkeld, heeft in zijn beroemd geworden werk, „De jure belli ac pacis” (Over het recht van oorlog en vrede), dat in 1625 verscheen, stelling genomen tegen het beginsel van een recht op verzet in het algemeen. Hij ging er namelijk van uit dat in een maatschappij die zich laat leiden door het natuurrecht, aan ieder persoon een rustig en geordend samenleven met zijn medemens is verzekerd. Onder dergelijke omstandigheden is een recht op verzet in beginsel strijdig met de grondslagen van een zodanige maatschappij. Hugo de Groot erkende echter de mogelijkheid dat autoriteiten hun macht op onjuiste wijze zouden gebruiken, waardoor de op de basis van het natuurrecht geordende samenleving zou kunnen worden verstoord. Hij heeft derhalve de volgende zeven gevallen genoemd waarin het recht op verzet wél mag worden uitgeoefend [27]:

1. wanneer de vorst de wetten niet in acht neemt;
2. wanneer de vorst het hem toekomende gezag niet uitoefent;
3. wanneer de vorst zonder goedkeuring van het parlement of de Staten gebied afstaat;
4. wanneer de vorst zijn volk ten ondergang voert door de belangen daarvan op te offeren aan een ander volk (bij Hugo de Groot stonden toentertijd zeer sterk voor ogen de moeilijkheden met de Spaanse koning, die volgens velen de belangen van het Nederlandse volk aan die van het Spaanse volk opofferde, S.);
5. wanneer de vorst staatsrechtelijk aan bepaalde voorschriften is gebonden doch zich daaraan niet houdt;
6. wanneer aan de vorst slechts een deel van de uitvoerende macht is toegekend en hij desalniettemin ingrijpt bij de uitoefening van andere delen daarvan;

7. wanneer de uitoefening van het recht op verzet onder nader omschreven omstandigheden aan het volk uitdrukkelijk is toegestaan en een dergelijke omstandigheid zich voordoet.

Uit deze opsomming blijkt dat Hugo de Groot, die het bestaan van een recht op verzet in het algemeen ontkende, dit recht voor een groot aantal bepaalde gevallen wel erkende.

Elders en eerder heb ik vermeld [28] hoe in vele delen van Europa tegen het einde van de Middeleeuwen het koninklijk gezag sterk toenam, waardoor de standenstaat langzamerhand werd vervangen door de absolutistische monarchie. In een dergelijke monarchie is de uitoefening van het recht op verzet veelal onmogelijk. Soms komt een dergelijke monarchie in een situatie terecht, waarin zij haar heerschappij niet meer volledig kan uitoefenen. Het recht op verzet wordt dan meestal weer in ere hersteld.

Inmiddels had in Engeland het recht op verzet zich verder ontwikkeld. Na het verjagen van de rooms-katholieke Koning Jacobus II, die, om de rooms-katholieke godsdienst te bevorderen, geen rekening had gehouden met een aantal privileges van zijn grotendeels protestantse onderdanen, had Koning-Stadhouder Willem III in 1689 ingestemd met de zg. „Bill of Rights”, waarin de rechten van het Engelse volk en zijn parlement werden bevestigd en uitgebreid. De praktische en traditionele Engelsen vonden het in 1689 niet nodig het recht op verzet opnieuw te laten bevestigen. Daarentegen werden de condities, die het mogelijk maakten een dergelijk verzet uit te oefenen, als volgt geformuleerd [29]:

... that the raising or keeping of a standing Army within the Kingdom in time of Peace unlesse it be with Consent of Parliament is against Law; that the Subjects which are Protestants may have Arms..

Bij het uitbreken van de Amerikaanse revolutie heeft het recht op verzet opnieuw een grote rol gespeeld. De afgevaardigden van de inwoners van de kolonie Massachusetts, op 9 februari 1775 in congres bijeen, proclameerden officieel zowel het recht op verzet als de plicht tot verzet [30].

Op 19 april van dat jaar kwam het te Lexington in Massachusetts tot gevechten tussen Britse troepen en kolonisten, waarmee de Amerikaanse revolutie een aanvang nam. Spoedig werd daarna door verschillende Amerikaanse kolonies het recht op verzet officieel afgekondigd.

Belangrijk is de „Declaration of Rights” van Virginia, geproclameerd op 12 juni 1776, enkele we-

ken voordat het Amerikaanse congres (op 4 juli 1776) de Verenigde Staten van Amerika onafhankelijk verklaarde. Het recht op verzet zoals dat is opgenomen in Virginia's „Declaration of Rights”, is immers enerzijds gebaseerd op de Engelse „Magna Charta” van 1215 en de „Bill of Rights” van 1689, die beide nog sterk door het gewoonterecht zijn beïnvloed, en anderzijds op het natuurrecht. Zo wordt in deze verklaring duidelijk gesteld, dat er een aantal onveranderlijke grondrechten bestaat, dat overal en altijd geldt. De „Declaration of Rights” van Virginia heeft op haar beurt weer grote invloed uitgeoefend op de Amerikaanse „Bill of Rights”, zoals deze in 1791 in de eerste 10 amendementen op de Constitutie van de Verenigde Staten door het Amerikaanse congres werd aanvaard. Op deze wijze is ook het recht op verzet in de Amerikaanse grondwet opgenomen [31].

Inmiddels was in Frankrijk het koningschap niet langer in staat de absolute monarchie te handhaven. Op 26 augustus 1789 werd in dat land het recht op verzet uitdrukkelijk erkend in de „Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen”. Ook deze verklaring heeft zeer sterk de invloed ondergaan van de „Declaration of Rights” van Virginia van 1776. Artikel 2 van de Franse verklaring van 26 augustus 1789 luidt als volgt:

Le but de toute association est la conservation des droits naturels et imprescriptibles de l'homme. Ces droits sont la liberté, la propriété, la sûreté et la résistance à l'oppression.

Dit recht is impliciet overgenomen in de Franse grondwet van 1958. Deze grondwet bevestigt namelijk andermaal de rechten van de mens zoals deze zijn omschreven in de Déclaration van 26 augustus 1789 [32].

Toepassingen van het recht op verzet in de 19e en 20e eeuw

In de 19e en 20e eeuw voltrok zich een aantal revoluties, die waren gebaseerd op het recht op verzet zoals zich dat op het einde van de 18e eeuw had ontwikkeld. Zeer bekend zijn de Franse juli-revolutie van 1830, de Franse februari-revolutie van 1848 en de Duitse revolutie van maart 1848. Deze revoluties hadden mede tot doel de grondrechten, zoals deze voorkomen in de Verklaring van de Rechten van de Mens van 1789, te verzekeren. Bij de Italiaanse revoluties die in de loop van de 19e eeuw uitbraken, komt daarbij nog het verlangen zich vrij te maken van vreemde overheersing. Daarbij speelt de werkelijke of vermeen-

de opoffering van de eigen belangen aan die van de vreemde overheersers, een belangrijke rol. Bij de Belgische opstand van 1830 heeft dit element eveneens een aanzienlijke invloed uitgeoefend. Het was dit element, dat reeds door Hugo de Groot werd geformuleerd als het vierde geval waarvoor een specifiek recht op verzet bestaat.

Ik wil hieraan toevoegen dat, indien men dit specifieke recht op verzet uitbreidt tot delen van een volk, het ook mag worden uitgeoefend in geval van genocide. Eveneens kan hieruit worden afgeleid het recht op verzet dat toekomt aan de onderdrukte klassen in onze samenleving; de Russische revolutie van 1917 is daarvan een goed voorbeeld. Hierbij wil ik uitdrukkelijk aantekenen dat deze revoluties uitbraken in samenlevingen, waarin de democratie slechts ten dele of in het geheel niet was ontwikkeld.

Het is in het korte bestek van dit artikel niet mogelijk in te gaan op alle revoluties die in de 19e en 20e eeuw hebben plaatsgevonden.

Uiteraard blijft het recht op verzet ook in onze tijd van groot belang. Het verzet in de voormalige koloniale gebieden bijvoorbeeld kan men zeer wel zien als een uitvloeisel van het reeds eerder vermelde specifieke geval 4, waarin Hugo de Groot het recht op verzet erkent.

Het zeer interessante geval Vietnam zou in dat zelfde verband stellig een diepgaande beschouwing verdienen, doch het heeft zoveel aspecten dat voor het verkrijgen van een goed inzicht zeker een afzonderlijk artikel noodzakelijk zou zijn.

Ter toelichting op het recht op verzet in onze tijd zal ik mij in het kader van dit artikel moeten beperken tot de volgende vier situaties.

1. *Het Joodse verzet in de Tweede Wereldoorlog*

Bij velen heeft het bevreemding gewekt dat in de Duitse vernietigingskampen in de Tweede Wereldoorlog geen massaal verzet van Joden heeft plaatsgevonden. Hierop slaat immers Langemeijers voorbeeld van de minderheid, die door een vleesetende meerderheid tot haar voedsel wordt bestemd. Deze kampen waren echter zodanig georganiseerd, dat ieder begin van verzet in de kiem werd gesmoord. Over de organisatie van deze kampen moge ik verwijzen naar de werken van *De Jong* en *Presser* [33]. Ik moet bovendien eraan herinneren dat in Nederland de Duitse commissaris-generaal Schmidt had verklaard, dat de Joden in het oosten zouden moeten werken bij het opruimen van verwoestingen. Daaraan had hij nog toegevoegd, dat hun lot hard zou zijn doch dat de

Duitsers geen barbaren waren en dat het de Joden daarom was toegestaan, hun gezinnen te laten meereizen [34]. De naar de vernietigingskampen afgevoerde Nederlandse Joden hadden dientengevolge nog enige hoop, na afloop van de oorlog weer naar hun land te kunnen terugkeren. Deze hoop ontbrak evenwel aan de Joden in het ghetto van Warschau, die bovendien een aantal wapens in handen hadden gekregen en dus tot actief verzet in staat waren. In 1943 brak daar dan ook een opstand uit, die echter door de Duitsers bloedig werd neergeslagen.

Wat Nederland betreft wil ik overigens volstaan met erop te wijzen dat volgens *Presser*, die daarvan een uitgebreide studie heeft gemaakt, het verzet van de Joden in Nederland „kwantitatief — natuurlijk relatief — het niet-Joodse heeft overtroffen” [35].

2. *De opstand in Hongarije in 1956*

Deze door grote delen van de bevolking gesteunde opstand werd door de Russen neergeslagen. Velen hebben zich verbaasd waarom daarna geen verzetsbeweging van enig formaat ontstond. Elders heb ik erop gewezen [36] dat een verzetsbeweging in een door de vijand bezet land een redelijke hoop moet koesteren haar verzet met succes be kroond te zien. Een dergelijke hoop was levendig in de door Duitsland en Italië bezette gebieden in de Tweede Wereldoorlog, als gevolg van de strijd die nog steeds door de geallieerden werd gestreden.

De houding van de NAVO-landen gaf de Hongaren echter in het geheel geen aanleiding enige externe steun te verwachten. Bovendien verleende het nieuwe communistische bewind in Hongarije al spoedig wat meer vrijheid op economisch en cultureel gebied, zodat een aantal oorzaken, die tot de opstand hadden geleid, werd weggenomen en een deel van de basis aan een mogelijk verzet ontviel.

3. *Het verzet in 1968 in Tsjecho-Slowakije tegen de Russische invasie*

Het verzet van de Tsjechen en Slowaken in 1968 tegen de Russische bezetting is eveneens doodgelopen op het ontbreken van hulp uit het buitenland enerzijds, en op het ten dele wegvallen van de voedingsbodem na het verlenen van enkele concessies door de Russen anderzijds. Het is daarbij niet van belang of in dit artikel al dan niet zou kunnen worden geconcludeerd, dat de Tsjechen, Slowaken, Hongaren, enz., een recht op verzet

toekomst; doorslaggevend is slechts of de grote meerderheid van deze volkeren al dan niet van oordeel is dat bij hen de elementaire situaties van dien aard zijn, dat het recht op verzet ook metterdaad moet worden uitgeoefend. Dit blijkt momenteel niet het geval te zijn. Daarbij dient men tevens te bedenken dat er thans geen redenen zijn om aan te nemen, dat groepen van deze volkeren in zodanig levensgevaar verkeren dat verzet voor hen de aangewezen weg zou zijn.

4. *Het verzet van de katholieken in Ulster*

De katholieken in Ulster wensen dezelfde rechten die aan alle ingezetenen van het Verenigd Koninkrijk zijn toegekend. Daartegen verzet zich echter de protestantse meerderheid in Ulster.

Men kan het dus billijken, dat de katholieken in Ulster het recht op verzet uitoefenen. Zij kunnen hun verzet ook met enige hoop op succes voeren, doordat zij krachtige steun ontvangen van een organisatie als de „Irish Republican Army”, die onmiskenbaar uit het buitenland wordt gesteund.

Het beantwoorden van de vraag of de katholieken in Ulster hun recht op verzet wel op de meest doelmatige wijze uitoefenen, ligt uiteraard buiten het bestek van dit artikel.

Het probleem van de verstopte communicatiekanalen

Op de Statistische Dag in 1972 werd door drs. A. R. van der Burg, een van de oprichters van de Vereniging voor Statistiek, in zijn lezing „Het pad van de statistiek gespiegeld in de wereld”, de aandacht gevraagd voor het probleem van de verstopte communicatiekanalen. Juist door de grote hoeveelheid beschikbare informatie raken deze kanalen verstopt, ondanks computers en andere moderne hulpmiddelen.

Voor de uitoefening van het recht op verzet is dit niet van belang ontbloot. Volgens de wet zijn immers de burgers een aantal rechten toegekend, maar het zijn de autoriteiten die in de praktijk deze rechten moeten waarborgen. In het dagelijkse leven blijkt echter dat deze autoriteiten nu eens niet van bepaalde omstandigheden op de hoogte zijn, dan weer bepaalde verschijnselen verkeerd beoordelen. De oorzaak daarvan kan bijna altijd worden toegeschreven aan het hierboven genoemde verschijnsel van de verstopte communicatiekanalen.

Bovendien is met de ontvangst van een bepaald bericht door een zeker persoon, nog allerminst

gewaarborgd dat de ontvanger er de juiste aandacht aan schenkt. Het evalueren van berichten is een probleem dat de militairen zeer goed bekend is. Wanneer nu de berichtenstroom groter en groter wordt, zal het kunnen gebeuren dat de capaciteit om te evalueren niet meer voldoende is. In zulk een geval is het vrijwel onontkoombaar, dat er fouten worden gemaakt. Daarom zijn er dan ook in het militaire apparaat voorzieningen getroffen om aan dergelijke omstandigheden het hoofd te bieden: wanneer ten gevolge van onvolledige of onjuiste informatie de situatie een andere is dan tijdens de bevelsuitgifte werd verondersteld, moeten de militairen ter plaatse op eigen initiatief handelen en het wordt dan aan hun verantwoordelijkheidsgevoel overgelaten maatregelen te treffen in plaats van de gegeven bevelen. Het recht schept echter ook een verplichting: de militair móét dit *militair initiatief* nemen indien hij dat nodig acht. Daarbij dient in herinnering te worden gebracht dat de militair te allen tijde verantwoording moet afleggen, zowel van het uitoefenen van dit recht van initiatief als van het niet uitoefenen daarvan, indien de omstandigheden dat wél vereisen.

Volgens Nederlands militair recht behoeft de militair evenmin een onrechtmatig gegeven bevel uit te voeren. Hierbij komt nog, dat het „Charter of the International Military Tribunal, 1945”, op grond waarvan in Neurenberg de processen tegen de Nazi's zijn gevoerd, uitgaat van de persoonlijke aansprakelijkheid van de militair voor oorlogsmisdaden die hij beging op grond van ontvangen bevelen.

Ter voorkoming van misverstand wil ik erop wijzen dat hiermee de militair *niét* het recht verkrijgt alle dienst te weigeren indien hij zich niet met de oorlogsdoeleinden kan verenigen; het gaat om het al of niet uitvoeren van bevelen onder bepaalde omstandigheden. De aanhangers van het natuurrecht zullen dan over *beginselen* spreken; de fenomenologen over *elementaire situaties*. Het is echter duidelijk, dat in dit geval het recht op verzet voor de Nederlandse militair reeds is vastgelegd in het zg. *militair initiatief*, waardoor hij zelf ook het probleem van de verstopte communicatiekanalen kan oplossen.

Uiteraard kunnen er bij de oplossing fouten worden gemaakt. Ik denk hierbij aan sommige acties van de VVDM, de acties van matrozen en mariniers in Amsterdam, de kwestie Kranenburg. Het staat echter vast, dat de militair zich nimmer achter verstopte communicatiekanalen zal kunnen verschuilen.

Voor de burger ligt dat wel iets anders. In een democratische samenleving wordt immers in beginsel geen rekening gehouden met de mogelijkheid dat de communicatiekanalen verstopt zijn. De burger — en uiteraard ook de militair, wanneer het gaat om vraagstukken van niet-militaire aard — zal zich steeds moeten afvragen of hij ondanks de onjuiste beslissing van de autoriteiten toch zijn „proper moral dignity” behoudt. Slechts bij het verlies van deze waardigheid kan hij overgaan tot het zich bedienen van het recht op verzet. Bij de uitoefening van dit recht zal men de manier waarop men het verzet gaat voeren zeer zorgvuldig moeten uitzoeken, mede om de grondslagen van de democratische samenleving geen blijvende schade toe te brengen.

Ook Langemeijer laat een *ernstige waarschuwing* horen tegen ondoordacht gebruik van het recht op verzet in een democratische maatschappij: gaat een bepaalde groep over tot buitenwettelijke acties op grond van een vermeend recht op verzet, dan kan dat een uitnodiging zijn tot soortgelijke acties van hen wier idealen tegengesteld zijn aan die van de eerstgenoemde activisten.

De niet geringe kans ontstaat dan, dat beide groepen versterking ondervinden van hen, die in beginsel niet van de legale weg zouden willen afwijken, maar uit hun evenwicht raken bij de excessen van de groep die hun sympathie niet heeft. [37]

De Duitse democratische republiek van Weimar is in de jaren '30 op deze wijze tussen twee fronten fijngeveven. De uiteindelijke overwinnaar was het Naziregime van Hitler.

In een democratie zoals de Nederlandse zal men over het algemeen kunnen volstaan met de *zg. legale protestvormen*. Zoals reeds vermeld onder de paragraaf „recht tot weerstand en recht op verzet”, zijn de acties die worden uitgeoefend bij toepassing van het recht op verzet van andere aard.

Recht op verzet en loyaliteit

Het Nederlandse officierscorps heeft een belangrijke taak bij de handhaving van onze democratie. De Nederlandse officier heeft trouw gezworen aan de Koningin, gehoorzaamheid aan de wetten en onderwerping aan de krijgstuicht; met dat laatste is de hiervoor genoemde plicht tot militair initiatief geheel in overeenstemming. Wat betreft de handhaving van de — in Nederland op democratische wijze tot stand gekomen — wetten, heeft hij als militair de plicht tot het verlenen van bijstand. Het is altijd mogelijk dat, als gevolg van oorlogsomstandigheden, Nederlandse officieren weer in

een vergelijkbare conflictsituatie kunnen komen als tijdens de Tweede Wereldoorlog. De Duitsers boden toen aan, de Nederlandse beroepsmilitairen niet in krijgsgevangenschap af te voeren mits dezen een *verklaring van erewoord* zouden tekenen, inhoudende dat zij zich van alle activiteiten tegen de hen vrijlatende vijand zouden onthouden. Een dergelijke procedure is van oudsher meermalen gebezigd. Iedereen, die een dergelijk erewoord heeft gegeven, behoort dat onder alle omstandigheden na te komen, op een enkele uitzondering na. Die uitzondering is nader uitgewerkt door Hugo de Groot. Hij gaat ervan uit, dat men niet verplicht is zijn erewoord te geven. Het is een individueel besluit dat iedereen voor zich zelf behoort te nemen, en er kunnen heel goed omstandigheden zijn dat men zijn erewoord geeft aan een vijand, die tevoren zijn erewoord heeft gebroken.

Er stond dan ook volgens het volkenrecht in 1940 de Nederlandse officieren niets in de weg om de Duitse vijand het erewoord te geven: de Nederlandse militaire voorschriften van 1940 spraken zich op dit punt niet uit. Het behoeft daarom geen verbazing te wekken, dat het overgrote deel van het Nederlandse officierscorps na de capitulatie in 1940 tegenover de Duitsers op erewoord verklaarde, gedurende die oorlog niets meer tegen het Duitse Rijk te zullen ondernemen.

Hugo de Groot betoogt echter dat het erewoord als vervallen kan worden beschouwd indien de vijand zich, na het geven van het erewoord, niet langer houdt aan de regels die ten tijde van het geven van het erewoord golden.

De Nederlandse officieren, die op 14 juli 1940 hun erewoord gaven, konden zich één wellicht nog vleien met de hoop, dat de Duitsers zich in Nederland, althans in grote lijnen, zouden houden aan de toenmaals geldende regels van het volkenrecht. Ernstige twijfel daaraan moet bij velen van hen reeds zijn gerezen, toen op 19 en 20 juli daaropvolgend de Duitsers enkele honderden personen, afkomstig uit het toenmalige Nederlands-Indië, als gijzelaars namen [38]. Op 22 februari 1941, toen de Duitsers in Amsterdam honderden Joden oppakten en naar concentratiekampen afvoerden, kon niemand zich meer ontveinzen dat de Duitsers, ook wat Nederland betreft, zich in het geheel niets aan het volkenrecht gelegen lieten liggen. Dit zijn nu de elementaire situaties waarin men *niet meer inconsistent* kan zijn: in zulke gevallen geldt een gegeven erewoord, ja zelfs een afgelegde eed, niet meer.

In dit verband wil ik erop wijzen dat ook een aantal Duitse officieren, reeds spoedig na het aan de

macht komen van Hitler, tot de conclusie kwam dat zij niet langer waren gebonden aan hun eed van trouw: zij waren van oordeel dat het Hitler-regime tot elementaire situaties leidde, die *onaanvaardbaar* waren. Voor een overzicht van het Duitse verzet verwijs ik naar de studie van *Van Roon*, waaraan ook het volgende is ontleend [39]. Aan Duitse generaals, die zich niet met het Hitler-regime konden verenigen, werd in het najaar van 1939 door de Britse regering vertrouwelijk meegedeeld, dat zij bereid was de Duitse grenzen van 1937 te garanderen indien Hitler ten val zou worden gebracht. In november 1939 echter moest generaal Halder, de toenmalige Chef van de Duitse Generale Staf, constateren dat er onvoldoende steun was om met succes een staatsgreep tegen Hitler te kunnen uitvoeren. Dit heeft bij de Britse regering grote teleurstelling gewekt.

Het is niet onmogelijk dat deze teleurstelling mede de grondslag heeft gelegd voor de eis van de onvoorwaardelijke overgave, zoals deze door Churchill en Roosevelt in 1943 werd gesteld. Omgekeerd is die eis van onvoorwaardelijke overgave een belemmering geweest voor de ontwikkeling van het Duitse verzet. Dat neemt niet weg dat de meest spectaculaire verzetspoging van Duitse officieren tegen het Hitler-regime eerst nadien heeft plaatsgevonden: deze aanslag, van von Stauffenberg, werd ondernomen op 20 juli 1944. Zoals bekend mislukte de aanslag; niet alleen von Stauffenberg en zijn medestanders, doch ook vele anderen die weinig of niets met de aanslag te maken hadden, werden ter dood gebracht. Deze Duitsers hebben, evenals velen van andere nationaliteiten, tijdens het Nazibewind hun leven gegeven omdat voor hen elementaire situaties ontstonden, die onaanvaardbaar zijn voor de mens die zijn „proper moral dignity” wil behouden.

In beginsel is het altijd mogelijk dat men opnieuw voor de keuze wordt gesteld orders op te volgen waarmee men het oneens is, waarbij ik in dit geval abstraher van het probleem van de verstopte communicatiekanalen.

Het *eerste criterium* waaraan men dan de situatie dient te toetsen, is de *loyaliteit*.

Gelukkig is loyaliteit een eigenschap, die de Nederlander in het algemeen en de officier in het bijzonder siert. Wel dient men ertegen te waken dat — indien elementaire situaties ontstaan waarin het recht op verzet behoort te worden uitgeoefend — men het verzet niet achterwege laat, hetzij uit vrees zijn baan te zullen verliezen, hetzij onder het mom erger te willen voorkomen; Langemeijer wijst er nadrukkelijk op, dat de ervaring leert dat deze laatste redenering weliswaar vaak opgeld doet, doch in de praktijk zelden meer dan een illusie blijkt te zijn [40].

Het *tweede criterium* is in hoeverre door het ontstaan van elementaire situaties — Langemeijer spreekt van „degeneratie van de rechtsorde” — groepen van de bevolking zodanig worden *onderdrukt* dat zij *in levensgevaar* komen te verkeren. *In zulke gevallen behoort een ieder die daartoe in staat is, ongeacht of hij burger dan wel militair is, officier of soldaat, man of vrouw, en ongeacht aard en inhoud van de verklaringen of eden die hij of zij ooit mag hebben afgelegd, het recht op verzet uit te oefenen.*

Die onontkoombare verplichting is wellicht het beste gesymboliseerd in het beeld te Winterswijk dat werd opgericht voor mevrouw Kuipers-Rietberg, die in 1944 stierf in het concentratiekamp Ravensbrück, nadat zij een belangrijke rol had vervuld in het Nederlandse verzet tegen de Nazi's: het beeld stelt een vrouw voor, met een schaapje dat bescherming bij haar zoekt.

Literatuur

1. C. J. M. Schuyt — *Recht, orde en burgerlijke ongehoorzaamheid*. Universitaire Pers, Rotterdam (1972) 39.
2. Zie 1, blz. 40, 41.
3. Zie 1, blz. 42.
4. G. Sabine — *A history of political theory*, 3e dr. George G. Harrap & Co Ltd, Londen (1968)144.
5. Zie 1, blz. 296.
6. G. E. Langemeijer — *Evolutie, revolutie, democratie en recht*. *Kernvraag* (1973)(38)44. (Uit: *Plus et vous*. Tjeenk Willink, Zwolle (1970).)
7. C. Heyland — *Das Widerstandsrecht des Volkes*. J. B. C. Mohr, Tübingen (1950)84 e.v.
8. E. Weise — *Das Widerstandsrecht im Ordenslande Preussens und das mittelalterliche Europa*. Van den Hoeck & Ruprecht, Göttingen (1955)20. Zie ook 7, blz. 14.
9. E. M. Meijers — *Le droit ligurien de succession en Europe occidentale*. H. D. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem (1928)2.
10. Zie 1, blz. 287...289.
11. Zie 1, blz. 372, 373.
12. A. J. M. Kunst — *Korte voorgeschiedenis van het Nederlands Burgerlijk Wetboek*, 2e dr. Tjeenk Willink, Zwolle (1965)34.
13. Zie 6, blz. 41.
14. Zie 6, blz. 41.
15. Zie 12, blz. 21.
16. A. S. de Blécourt — *Kort begrip van het oud-vader-*

- landse recht (bew. H. W. F. D. Fischer), 7e dr. J. B. Wolters, Groningen (1967)1.
17. Zie 1, blz. 152.
 18. Zie 12, blz. 32, 36.
 19. Zie 6, blz. 45.
 20. Zie 1, blz. 304.
 21. Zie 1, blz. 292, 293, 295.
 22. Zie 1, blz. 6.
 23. Zie 7, blz. 18, 19, en 8, blz. 21.
 24. Zie 7, blz. 15 ... 20, 31.
 25. Zie 7, blz. 21.
 26. P. J. Blok — *Willem de eerste, Prins van Oranje*, dl 2. J. M. Meulenhoff, Amsterdam (1920)163. Zie ook 7, blz. 21, 22, 26.
 27. Zie 7, blz. 59.
 28. F. Snapper — De legervorming in Nederland tussen 1813 en 1940. *Mil. Spect.* 143(1974)(1)19.
 29. *Encyclopaedia Britannica*, dl 3. Encyclopaedia Britannica Inc., Chicago (1971) 618.
 30. Zie 7, blz. 59.
 31. Zie 7, blz. 60, en 29, dl 3, blz. 618, 619.
 32. Zie 7, blz. 58, en 29, dl 5, blz. 841.
 33. a. L. de Jong — *De bezetting*, dl 3. Em. Querido, Amsterdam (1966); b. J. Presser — *Ondergang*, dl 2. Staatsuitgeverij, Den Haag (1965).
 34. Zie 33a, blz. 24.
 35. Zie 33b, blz. 5.
 36. F. Snapper — Gedachten over militaire weerbaarheid. *Mars in Cathedra* (1971)(9)524.
 37. G. E. Langemeijer — Macht van regeerders en geregerden. *Kernvraag* (1973)(38)57. (Uit: *Macht*, cyclus lezingen Studium Generale R.U. Groningen, Haarlem (1971).)
 38. L. de Jong — *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl 4, Mei 1940 — Maart 1941, band 1. Martinus Nijhoff, Den Haag (1972)312 ... 331, 341 ... 347.
 39. G. van Roon — *Het Duitse verzet tegen Hitler*. A. W. Bruna & Zoon, Utrecht (1968)118 ... 127, 186.
 40. Zie 6, blz. 44, 45.

MEDEDELING

Maandelijks wordt de *Militaire Spectator* toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap.

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de secretaris-penningmeester van de Koninklijke Vereniging (Nassaulaan 6, Zoetermeer) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

Vijf jaar na Tsjenpao

J. R. Evenhuis

journalist, Rome

In 1829 bereisde de grote Duitse geleerde Alexander von Humboldt, op speciaal verzoek van de tsaar, Siberië om daar geologische onderzoeken te verrichten. Zijn tocht bracht hem ook in gebieden waar Russen en Chinezen op een zeer onideologische wijze al de vreemdste vormen van „coëxistentie” hadden gevonden.

Aan de oevers van de Irtysj, in West-Siberië tegenover Chinees Sinkiang, zag die coëxistentie — volgens het oorspronkelijke verslag dat een reisgenoot van Alexander von Humboldt later over hun ervaringen het licht deed zien — als volgt eruit.

Auf dem Posten am linken Ufer des Irtytsch standen Mongolen, auf dem des rechten Ufers Chinesen, beide von chinesischen Officieren befehligt. Mitten zwischen beiden Posten, auf einer Insel des Flusses befand sich ein kleines Kosaken-Piket unter einem Rittmeister. Das letztere hatte den Fischfang zu beaufsichtigen, der von den Kosaken der umliegenden Dörfer auf dem chinesischen Irtytsch bis zum Saissan-See getrieben wird und überhaupt für das gute Einvernehmen zwischen Russen und Chinesen zu sorgen. Im Winter zieht sich das russische Piket nach Krasnojarsk zurück und der chinesische Posten nach Tschugutschak, einer Stadt im Süden des Saissan-See's.

Zo idyllisch waren de verhoudingen toen, al kan men zich niet ontveinzen dat deze penetratie van Kozakken door de Chinezen waarschijnlijk meer is geaccepteerd dan verwelkomd. Dergelijke niet onwezenlijke details werden in 1829 evenwel nog door beleefdheden overbrugd.

Een bezoek bij de Chinese bevelhebber op de rechteroever van de Irtysj verliep als volgt.

Er lud die Ankömmlinge durch Zeichen ein, in sein Zelt zu treten, eine kirgisische Jurte, in welcher der Thür gegenüber und zur Seite mehrere Koffer und Kisten mit Teppichen und Polstern bedeckt standen, und ein Teppich auf dem Boden ausgebreitet war. Der chinesische Befehlshaber nahm der Thür gegenüber Platz, ihm zur Seite Humboldt; die übrige Ge-

sellschaft setzte sich theils auf die übrigen Kisten oder Polster, theils auf den Boden. Die Reisenden hatten einen Dolmetscher aus Buchtarminsk mitgebracht, der indess nur mongolisch sprach, welches aber der chinesische Officier verstand. Die Fragen Humboldt's wurden nun von seinen russischen Begleitern dem Dolmetscher ins Russische, von diesem dem chinesischen Officier ins Mongolische übersetzt, und denselben Rückweg machten die Antworten. Der chinesische Befehlshaber bot seinen Gästen Thee an, allein man dankte dafür; er erkundigte sich darauf nach der Absicht der Reise des Herrn von Humboldt, welcher ihm erwidern liess, dass er gekommen sei, um die Bergwerke zu besuchen. Humboldt dagegen fragte ihn nach seiner Heimath, worauf jener erwiderte, dass er direct von Peking hierher gesandt sei, dass er den Weg zu Pferde, in 4 Monaten, zurückgelegt habe, dass er noch nicht lange hier sei und die Befehlshaber des Postens alle drei Jahre wechselten.

Daarna lieten de reizigers zich overzetten; zij brachten ook de Chinese officier op de andere oever een bezoek.

In 1969, toen de eerste berichten de ronde deden over het felle Russisch-Chinese conflict om een ander riviereiland, deze keer in de Oessoeri, bleek uit veel van die berichten de ernst van de situatie. Maar misschien het meest typische was wel, dat geen enkele beleefdheid meer gold. Die beleefdheid had ten slotte langer bestaan dan de kameradschap op ideologisch gebied. Dit zei meer dan alles wat er verder over de verslechtering in de Russisch-Chinese verhoudingen te berde kon worden gebracht. Want als in die streken de beleefdheid niet langer de verschillen vermag te overbruggen, is iedere andere „coëxistentie” een nóg grotere schijn.

Als moderne tegenhanger van het bericht over Humboldts bezoek kan het volgende citaat uit *Time* van 21 maart 1969 dienen.

Until recently, the Amur-Ussuri area has been the site of the most spectacular provocations. On several occasions, the Chinese made a practice of marching

prisoners to the center of the river, accusing them of being pro-Soviet traitors, and then beheading them. Another favorite habit was forming up on the river ice, sticking out tongues in unison at the Soviet troopers, and then turning and dropping trousers to the Russians in an ancient gesture of contempt. That tactic stopped when Soviet troops took refuge behind large portraits of Chairman Mao.

Maar wie droeg nu eigenlijk de schuld van deze tonelen die uiteindelijk op 2 maart 1969 zelfs ertoe leidden dat aan een Russisch piket op een riviereiland iets kon overkomen wat niemand voor mogelijk zou houden: het werd in de pan gehakt... in volle vreedstijd! Vóór 1969 hadden althans de Russen zich deze zaak heel anders voorgesteld. Hun optreden in het Verre Oosten beperkte zich toen tot „slechts” speldeprikken met behulp van grenswachtposten om, zoals later bleek, daarmee Peking in een soort „Berlijnse” situatie te plaatsen: gaf het toe, dan zou het zich tegenover de Sovjet-Unie zwak hebben betoond. En op een dergelijk teken wilden de Russen graag wachten, om daarna de inzet te verhogen.

De vergelijking met Berlijn wordt hier terecht getrokken, omdat het in beide gevallen een beperking betrof van de bewegingsvrijheid van de andere partij. De steeds hernieuwde obstakels op de toegangswegen naar Berlijn vonden in het Verre Oosten hun pendant in de Russische chicanes op de grote grensrivieren tussen Rusland en China, de Amoer en de Oessoeri.

Tot ca. 1967 werden deze rivieren vrij bevaren door schepen van beide landen. Daarbij nam men, zoals bijna altijd in dergelijke gevallen, als vaststaand aan dat de grens samenviel met de vaargeul („Talweg”). Op overeenkomstige wijze werd ervan uitgegaan dat de eilanden in de rivier, al naar gelang hun positie ten opzichte van deze lijn, toebehoorden aan de ene of aan de andere oeverstaat.

In de zomer van 1967 begonnen de Russen echter geleidelijk, maar zeer systematisch, aan deze toestand te tornen. De grenswachten moeten toen uit Moskou haast wel aanwijzingen hebben ontvangen de grenslijn op te schuiven tot tegen de Chinese oever. Vandaar hun pogingen de Chinese overbewoners het bevaren van de rivieren, de visvangst e.d. steeds moeilijker te maken. Dat leidde op zich zelf reeds tot allerlei incidenten, maar wat in de loop van de volgende jaren deze chicanes het explosiefst maakten waren de Russische sommaties — bij voorkeur met gebruikmaking van versterkerinstallaties — aan het adres

van de Chinese grensposten om hun patrouillegang op de eilanden aan de Chinese kant van de „Talweg” te staken.

Dat alles werd gerechtvaardigd met een beroep op het verdrag van Peking (1860) waarin, volgens de stem uit de luidsprekers, aan Rusland rechten waren gegeven op de rivieren in hun volle breedte. Bovendien werd gesproken over — overigens nooit getoonde — kaarten, die ter gelegenheid van de bewuste verdragssluiting zouden zijn getekend en die de Russische aanspraken zouden bevestigen.

In Peking overheerste vrijwel direct de opvatting dat onder geen beding mocht worden gewicht voor de Russische eisen. In het bijzonder het patrouilleren op de Chinese riviereilanden moest, zoals gebruikelijk, voortgang vinden.

Eén van die eilanden is het Oessoeri-eiland Tsjenpao waar — al is het dan onder de Russische naam *Damansky* in de wereld bekend geworden — tot de zomer van 1967 nooit andere dan Chinese grensposten hadden gepatrouilleerd omdat het aan de Chinese kant van de „Talweg” ligt. Maar sinds dat moment kon geen enkele Chinese grenspost zich nog vertonen aan de naar de Russische grens gekeerde kant van het eiland zonder te worden beschoten.

Voor de Russen waren dat „slechts” speldeprikken, zoals zij die ook in Berlijn hadden toegepast; maar de Chinezen reageerden anders, en hier begon een Russische calculatiefout.

De Chinezen waren allerm minst bereid de zaak op zijn beloop te laten, zoals misschien in Berlijn het geval zou zijn geweest. Dus patrouilleerden de grensposten door, zij het heimelijk. De Russische grensposten van hun kant moeten echter het gevoel hebben gehad dat de Chinezen zich volledig hadden laten intimideren: op 2 maart 1969 landden zij op Tsjenpao, in de mening dat het eiland al door de Chinezen was verlaten. In plaats daarvan opende de Chinese grenswacht een moordend vuur op wat in feite een invasie op Chinees grondgebied was. Daarbij sneuvelden ca. 60 Russen, waaronder een kolonel en luitenant-kolonel.

Deze felle tegenstand bracht in Moskou, waar men de tactiek van de speldeprikken al voor een volledig succes had gehouden, een grote ommekeer teweeg. Voor het herstel van de geschonden reputatie van het Sovjetleger ter plaatse werd kort daarop op 15 maart, nog een nieuwe grote invasie, deze keer met steun van tanks, op Tsjenpao geënceneerd. Maar blijkbaar was het al niet eens

meer de bedoeling het eiland aan de Chinezen te ontnemen: na het krachtsvertoon trok de krijgsmacht zich weer op de Russische oever terug.

Sinds 17 maart 1969 zijn er op Tsjenpao nog slechts Chinese patrouilles te zien. Zij werden tot september 1969 nog wel af en toe van de Russische oever af beschoten, maar daarna zijn de Russische provocaties hier stopgezet. In Peking is men ervan overtuigd dat dit nooit het geval zou zijn geweest als de Chinese patrouilles op Tsjenpao niet zo fel van zich af hadden gebeten. Zij riskeerden veel, maar wonnen.

Een zelfbewuste Chinese diplomatie deed de rest om Moskou af te brengen van zijn „Berlijn-politiek” in het Verre Oosten en te laten terugkeren naar die van vóór 1967. Toen bijvoorbeeld Kosygin in maart 1969, nadat „Tsjenpao” zo'n ongewenste wending had genomen, telefonisch contact wilde opnemen met de Chinese leiders, kreeg hij geen gehoor. Hem werd te verstaan gegeven de gebruikelijke diplomatieke kanalen te benutten, als teken dat de aangelegenheid, wat China betrof, geen haast had. Ten slotte mocht hij blij zijn dat Tsjoe En Lai hem ongeveer een half jaar na dien op het vliegveld van Peking voor „excuses” te woord wilde staan.

Het opmerkelijke van het sindsdien verlopen lus-

trum is eigenlijk de rust die op de korte maar hevige storm van de jaren 1967-'69 is gevolgd. Rondom Tsjenpao wordt weer gevaren en gevist alsof er nooit iets aan de hand is geweest.

Sinds 20 oktober 1969 zijn er tussen Peking en Moskou nominaal besprekingen gaande over hun gemeenschappelijke grens. In werkelijkheid evenwel hebben de opposenten vrijwel bewegingloos deze vijf jaren laten verstrijken zonder één zet in de ene of de andere richting te doen. Zij lijken op schakers die niet spelen maar elkaar slechts fixeren.

Van tijd tot tijd worden er zelfs weer pogingen ondernomen om tot een zekere beleefdheid te komen, zoals toen Peking bij de jongste herdenking van de Russische Oktoberrevolutie telegrafisch aan Moskou liet weten, te hopen dat te eniger tijd de grensgeschillen uit de weg zouden kunnen worden geruimd. Wat dát betreft zouden echter de onderhandelaars zonder bezwaar paarden kunnen gebruiken om, evenals de Chinees die Alexander von Humboldt bezocht, vier maanden te doen over de tocht naar hun bestemming.

Voorlopig speelt inderdaad in de Russisch-Chinese verhoudingen de factor tijd de grootste rol. Alleen de toekomst zal duidelijk kunnen maken welke de redenen daarvoor zijn.

AANWIJZINGEN VOOR MEDEWERKERS

Ten einde bij de verwerking van kopij door redactie, produktieafdeling en zetterij onjuistheden en tijdverlies te vermijden en de eindcorrectie zo nodig — bij tijdgebrek — door anderen dan de auteur te laten verrichten, is het gewenst, dat aangeboden kopij zoveel mogelijk een uniform uitvoeringskarakter heeft en geen ruimte laat voor onjuiste interpretatie. Daartoe dient de kopij aan enkele normen te voldoen.

Om dit te bereiken zijn hieronder enkele aanwijzingen samengevat om auteurs te informeren omtrent de meest doelmatige uitvoering van kopij. Ter wille van de overzichtelijkheid is e.e.a. in beknopte vorm gesteld.

Met betrekking tot illustraties wordt in het algemeen opgemerkt dat functionele illustraties de waarde en aantrekkelijkheid van artikelen — en dus van het tijdschrift — verhogen.

1. MANUSCRIPT

1.1. Tekst

- Onder de titel (men houde deze kort): naam auteur met evt. academische titel; daaronder rang of functie.
- Kopij typen met anderhalve of dubbele regelafstand.
- Marge ca. 5 cm.
- Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
- Bij latere tussenvoeging van pagina's: nummer van voorgaande pagina, gevolgd door letter (a, b, ...).
- Spelling: voorkeursspelling (Van Dale / Woordenlijst Spellingcommissie).
- Opnieuw typen van een pagina aanbevolen in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

1.2. Tabellen

- Niet in tekst opnemen, doch op aparte pagina(s) aan het slot toevoegen.
- Doorlopend nummeren en nummer bóven tabel plaatsen (TABEL 1, TABEL 2, enz.).
- Daaronder evt. titel(s) van tabel(len).
- In de tekst verwijzingen naar desbetreffende tabel(len) opnemen (nummer).
- Tabel-indelingen uitsluitend met horizontale lijnen.
- Tabellen dienen niets anders te bevatten dan letters/woorden en/of cijfers.

1.3. Literatuuropgaven

- Samen te vatten aan het slot, onder kopje Literatuur.
- Literatuuropgaven nummeren in volgorde van vermelding in artikel.
- Verwijzingen in de tekst d.m.v. desbetreffende nummer tussen rechte haken: [], achter naam schrijver of citaat.
- Vermelding tijdschriftartikelen in literatuurlijst als volgt: Auteur — Tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. Voorbeeld: 3. F. J. van Doorn — Mil. Spect. 140(1971)(4)170.
- Vermelding van boeken: Auteur — Volledige titel. Uitgever, plaats (jaar)blz. (Vermelding blz. facultatief.) Voorbeeld: 7. A. Etzioni — De moderne organisatie. Spectrum, Utrecht (1970)36.
- Vermelding brochures: Auteur — Titel brochure. Uitgever of firma, plaats (jaar)blz. (Paginacijfer facultatief.) Voorbeeld: P. van Duyn — Toepassingen van infrarood. N.V. Fictief, Den Dam (1971)4.
- In literatuuropgaven is vermelding titulatuur e.d. bij auteursnamen niet gebruikelijk.

- Afkorting tijdschrifttitels volgens richtlijnen NEN 782.
- Indien in een artikel niet expliciet naar de literatuur wordt verwezen, kan nummering van de opgaven achterwege blijven.

1.4. Voetnoten

- Deze beïnvloeden de leesbaarheid van een artikel ongunstig en dienen zoveel mogelijk te worden vermeden.
- Indien gebruik van enkele voetnoten onvermijdelijk, dan per artikel doornummeren (dus niet per pagina) in met ¹ beginnende reeks.
- Voetnootcijfers in de tekst, bij voorkeur ná desbetreffende zin, een halve regel hoger typen, zónder haken: ¹.
- De voetnoten zélf, ook met voorin het cijfer een halve regel hoger, kunnen aan het slot, na evt. literatuurlijst, worden getypt (bij opmaak komen ze zoveel mogelijk onder de kolom(men), waarin de verwijzing staat).

2. ILLUSTRATIES

2.1. Foto's

- Foto's zwart-wit, glanzend; formaat liefst 9 × 12 of 13 × 18 cm (geen kleurenfoto's of diapositieven).
- Op de achterzijde vermelden: Mil. Sp. / naam auteur / nummer waarmee in tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

2.2. Tekeningen

- Geheel in Oostindische inkt, op calqueer- of wit tekenpapier; papierformaat max. ca. 25 × 35 cm. Inschriften niet typen, zie ook pt 2.3.
- Letters/cijfers m.b.v. sjablonen zo groot tekenen, dat bij verkleining van tekening tot kolombreedte (ca. 7,5 cm) letter/cijferhoogte ten minste 1 mm is (in uitzonderingsgevallen kunnen grote tekeningen worden gereproduceerd over 1½ of 2 kolom = ca. 10 of 15 cm; max.-hoogte ca. 22 cm).
- In plaats van getekende sjabloonletters kunnen ook plak/afwrijfletters worden toegepast, waarvoor dezelfde maatnormen gelden.
- Wanneer zwart-witcontrast optimaal is, zijn scherpe lichtdrukken op wit papier ook bruikbaar.
- Calqueerpapier alleen éézijdig gebruiken.
- Millimeterpapier maakt reproductie onscherp, tenzij liniëring lichtblauw is; bij clichëring vervalt deze liniëring echter.
- Buiten het te reproduceren vlak, boven of onder teke-

ning vermelden: Mil. Sp. / naam auteur / nummer waarmee in tekst naar afbeelding wordt verwezen (zie ook pt 2.3.).
 h. Tekeningen vóór inzending goed controleren: in een eenmaal vervaardigd cliché is correctie vrijwel onmogelijk.

2.3. Onderschriften/legenda's bij afbeeldingen

- a. Nummering van foto's en tekeningen doorlopend en dóór elkaar.
- b. Verwijzingen in de tekst met: afb. 1 t/m afb. ...
- c. Onderschriften bij afbeeldingen zijn essentieel; men volsta dus niet met alleen een nummering.
- d. Onderschriften, getypt, aan het slot van artikel opnemen (ná evt. literatuurlijst en voetnoten), in volgorde van, en mét nummering. Zij behoeven niet op de achterzijde van foto's vermeld, noch op tekeningen getekend. Dit geldt ook voor evt. legenda's bij tekeningen, die (getypt) onder desbetreffende onderschriften kunnen worden opgenomen.
- e. Bevat een legenda tekens/symbolen die niet kunnen worden gezet, dan dient gehele legenda in de tekening opgenomen (getekend).

2.4. Algemeen

Foto's en tekeningen nimmer in tekst opnemen, doch altijd los bijvoegen.

3. DRUKPROEF

- a. Als regel ontvangt de auteur een drukproef ter correctie, alsmede genummerde clichéafdrukken van evt. illustraties ter kennisneming.
- b. Hiervan kan worden afgeweken op verzoek van auteur of bij ontbreken van voldoende tijd voor deze procedure.
- c. Voor het corrigeren zoveel mogelijk gebruik te maken van officiële correctietekens volgens NEN 632.

4. MENINGEN VAN ANDEREN

4.1. Aantal exemplaren

Bijdragen voor de rubriek „Meningen van anderen” dienen in tweevoud te worden ingezonden.

4.2. Tijdstip inzending

Indien een reactie op een artikel uiterlijk 1 week na verschijnen van dat artikel in het bezit van de redactie is, kan ze in principe, samen met een evt. wederwoord, op de kortst mogelijke termijn worden gepubliceerd.

5. RUBRIEK UIT DE VAKPERS

5.1. Titel

Deze dient een zo woordelijk mogelijke vertaling te zijn van de titel van het gerefereerde artikel.

5.2. Bronvermelding

Aan het slot van het uittreksel een bronvermelding op te

nemen, bevattende: Titel oorspronkelijk artikel, naam schrijver, naam en datering tijdschrift.

6. BOEKBESPREKINGEN

6.1. Titelbeschrijving

Medewerkers, die van de redactie een boek ter recensie ontvangen, gelieven de bespreking te doen voorafgaan door een volledige titelbeschrijving, bevattende: Titel, auteur, aantal blz., aantal afb.*, aantal tabellen*. Uitgever, plaats, jaar. (Importeur v. Ned.*). Prijs. (*: voor zover van toepassing). Voorbeeld:

Die Streitkräfte der siebziger Jahre, door dr. F. Wiener. 192 blz., 159 afb., 12 tab. Uitg.: J. F. Lehmanns Verlag, München, 1971. (Imp. v. Ned.: Meulenhoff & Co, Amsterdam). Prijs: DM 20,—.

6.2. Honorering

In tegenstelling tot artikelen en andere bijdragen worden besprekingen niet gehonoreerd; recensent mag het besproken boek behouden.

7. BEWIJSNUMMERS

Iedere auteur ontvangt automatisch en zonder kosten 3 bewijsexemplaren van het nummer waarin zijn artikel is opgenomen.

Meer exemplaren à f 2,50 per nummer te bestellen door storting/overschrijving op bankgiro 51 43 38 997 t.n.v. Militaire Spectator, Spui 32, Den Haag, bij Algemene Bank Nederland N.V., Tournooiveld 5, Den Haag, onder vermelding van het gewenste.

8. HONORARIUM

Het auteurshonorarium voor artikelen bedraagt f 40,— per gedrukte pagina, incl. illustraties, met een minimum van f 100,—. Voor de rubrieken Uit de vakpers en Meningen van anderen bedraagt het honorarium f 25,— per pagina.

9. NAAM, ADRES, GIRO/BANK AUTEUR

De auteur gelieve op eerste pagina van manuscript links bovenaan te vermelden: naam, adres en evt. giro- of bankrekening.

10. KOPIJ-INZENDING, OVERLEG

Kopij te zenden aan: Redactie Militaire Spectator, p/a HKS, Frederikkazerne/geb. 106, v. d. Burchlaan, Den Haag (tel. (070) 73 15 05).

Door auteurs, voor of tijdens het schrijven, gewenst overleg m.b.t. onderwerp, inhoud, mogelijkheid van plaatsing, gewenste omvang e.d. kan via evengoemd adres plaatsvinden.

Overleg m.b.t. reproduceerbaarheid van illustraties, alsmede over drukproeven/correcties: opmaakredactie/productieafdeling, Spui 32, Den Haag (tel. (070) 72 14 64, de heer L. W. Krumbholz).